

OPUSCULUM PRIMUM. GRAMMATICA.

265 MONITUM PRÆVIUM.

Præsens opusculum ex bino dialogo constat; primus inter magistrum et discipulos, qui quasi præliminaris instructio est ad veram sapientiam acquirendam, ad quam per grammaticam, rhetoricam, dialecticam, arithmetica, geometriam, musicam et astrologiam, veluti per gradus ascendendum esse magister docet; atque ideo huic primo dialogo in cod. ms. Frisingensi singularis hæc præmittitur inscriptio: *Disputatio de vera philosophia.*

Alter dialogus, qui proprie de Arte grammatica est, tres habet interlocutores, magistrum nempe duosque pueros, unum Saxonem, alterum Francorum. Quanti hanc beati Alcuini grammaticam fecerit celebris ille Notkerus Balbulus, ex illius ad Salomonem suum discipulum, postea Constantiensis Ecclesie episcopum, verbis æstimari potest: « Albinus, inquit, talem grammaticam condidit, ut Donatus Nicomachus, Dositheus, et noster Priscianus in ejus comparatione nihil esse videantur ». Sed hoc quidem elogium nimium est; videri tamen possit, hanc grammaticam ratione methodi, qua tractatur, multis aliis utilitate præstare; quod judicium est D. Riveti, Hist. Lit. Francie tom. IV, pag. 317, num. 21. De eadem grammatica, de egregiis doctrinis in illa repertis, de quæ duobus pueris Saxone et Francone copiose et erudite commentatus est illustris D. Joan. Guilielmus de Berger, eloquentiæ professor publicus, bina dissertatione *de Eruditione Saxonis Carolini, Vitembergæ habita anno 1741*; cujus copiam mihi fecit vir celeberrimus atque ob singularem eruditionis copiam clarissimus D. Christ. Adolphus Klotzius regi Borussiae a consiliis aulicis.

Primus hoc opusculum in publicum produxit Canisius tom. V Lect. Antiq., pag. 988 et seqq., et apud Basnage, tom. II, part. 1, pag. 506. Post hæc illud Collectioni veterum grammaticorum Putschii, quæ anno 1605 Hanoviae prodiiit, insertum fuit.

Hic vero hanc beati Alcuini grammaticam ad codd. mss. vetustissimos et optimæ notæ Frisingensem et S. Emmerami diligenter emendatam exhibemus, sublatis plurimis mendis, expletisque laeunis in editione D. Quercetani exstantibus, quæ omnia, more nostro, his [] signis conclusa significamus.

DISCIPULI. MAGISTER.

DISCIPULUS. Audivimus, o doctissime magister! sapius te dicentem quod philosophia esset omnium virtutum magistra, et hæc sola fuisset quæ inter omnes sæculi divitias nunquam miserum se possidentem reliquisset. Incitasti nos, ut vere fateamur, his dictis ad tam excellentis felicitatis indagacionem, scire cupientes quæ esset hujus magisterii summa, vel quibus gradibus ascendi potuisset ad eam. *Ætas* [enim (*Edit.*, igitur)] nostra tenera est, et te non dante dexteram sola surgere satis infirma est. Animi vero nostri naturam esse intelligimus in corde, seu oculorum in capite. Oculi itaque si splendore solis, vel alia qualibet lucis præsentia aspergantur, perspicacissime, quidquid obtutibus

* Pezsius, tom. I Thes. Anecd., pag. 8.

A occurrit, discernere valent: cæterum sine lucis accessu in tenebris manere notissimum est. Sic animi vigor acceptabilis est sapientiæ, si erit qui eum illustrare incipiat. — **MAGISTER.** Bene siquidem, filii, comparisonem oculorum et animi protulistis. Sed qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (*Joan.* 1, 9), illuminet mentes vestras, ut in ea proficere valeatis philosophia, quæ nunquam, ut dixistis, deserit possidentem.

DIS. Scimus, magister, scimus certissime quod ab eo postulandum est qui dat affluenter et nulli improperat. Nos tamen morulis quibusdam instruendi sumus, et quasi infirmi tardiore gressu ducendi, quousque aliquid fortitudinis accrescat in nobis. Ignem siquidem silex naturaliter habet in se, qui solet exire ad ictus. Naturale itaque est mentibus humanis scientiæ lumen, sed nisi crebra doctoris intentione excutiat, in se quasi scintilla in silice latet. — **MAG.** Est equidem facile viam vobis demonstrare sapientiæ, si eam tantummodo propter Deum, [propter rerum scientiam], propter puritatem animæ, propter veritatem cognoscendam, etiam et propter seipsam diligatis; et non propter humanam laudem, vel honores sæculi, vel etiam divitiarum fallaces voluptates, quæ omnia **266** quanto plus amantur, tanto longius aberrare faciunt a vero scientiæ lumine ista quærentes: velut ebrius domum, quo tramite revertatur, ignorat.

DIS. Fateamur scilicet nos beatitudinem amasse: sed si qua possit in hoc sæculo esse ignoramus. — **MAG.** Est enim mentibus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas: sed ad falsa quædam plurimos eorum devius error abducit. Quorum quidem alii maximam felicitatem divitiis abundare credunt [*At.*, credentes], alii honoribus gaudent, alii potentia congratulantur, alii voluptatibus delectantur, alii laudibus inhiant. Quæ diligentius considerata tantis implicantur calamitatibus, ut vix aliquid beatitudinis habere videantur. Hæc enim sibi somniantes veram aliqui felicitatem fore existimant, et dum eos ad verum bonum naturalis intentio ducit, multiplex tamen error propter ignorantiam abducit.

DIS. Quis sanum sapiens hæc esse transitoria ignorat? tamen hujus vitæ viatorem horum abundantia adjuvari quis nesciat? — **MAG.** Moderatus eorum usus adjuvat, nimius gravat. Unde philosophicum illud valet elogium: *Ne quid nimis.*

DIS. Notum est, omnia nimia nocere. Sed usque ad quem finem eorum est, quæ paulo ante numerasti, abundantia petenda? — **MAG.** Quantum necessitas

corporis exigit, et quantum sapientiae expostulat A
studium.

Dis. Perfectorum esse arbitramur hujusmodi rationis frenis animarum cursus coercere. — MAC. Ad hanc scilicet perfectionem, dum aetas floret, dum animus viget, vos, filii, cohortor.

Dis. Duc, age, et reduc per divinae vias rationis, et ad hujus cacumen perfectionis transfer. Nam, licet impari gressu, te ductorem aequimur. — MAC. Quid homo, rationale animal, meliore parte immortalis, tui Conditoris imago, quid propria perdis? quid aliena petis? cur infima quaeris et summa relinquis?

Dis. Quae sunt propria, vel quae aliena? — MAC. Aliena sunt, quae extra quaeruntur, ut divitiarum congregatio: intra, sapientiae decus. Igitur tu, o homo! B
si tui ipsius compos eris, possidebis quod necunquam amittere dolebis, nec ulla tibi fortuna auferre valebit. Quid igitur, o mortales, extra petitis, dum intra habetis quod quaeritis?

Dis. Felicitatem quaerimus. — MAC. Bene quaeritis, si manentem quaeritis, et non fugientem. Videtis quam multis amaritudinibus terrena felicitas aspersa est, quae nulli vel tota proveniet, vel fida permanet, quia nil non mutabile praesentis vitae inveniri potest. Quid pulchrius luce? et haec tenebris succedentibus obfuscatur. Quid floribus venustius aetatis? qui tamen hiemalibus frigoribus pereunt. Quid salute corporis suavius? et quis hanc perpetuam habere confidit? Quid tranquilla pace jucundius? et tamen saepe haec tristi discordiarum fomite irritatur.

Dis. Haec omnia sic se habere, sicut dicis, non dubitamus. Sed quorsum ista? — MAC. Ut ex majoribus minora cognoscatis.

Dis. Quonam modo? — MAC. Si caelum terraque suis semper vicissitudinibus mutantur, generalis omnium [mortalium] pulchritudo et utilitas; quanto magis cunctislibet rei specialis delectatio transitoria esse necessa est? Et cur ea amari debent quae permanere nequeunt? Quid vos homines de [nominis (Edit., hominis)] laude, de honoris dignitate, de divitiarum congregatione cogitatis? Legistis Cresi divitias, Alexandri famam, Pompeii honorem? Et quid haec perituris proderunt? dum quisque illorum immatura morte cum magno quaesitam labore cito perdidit gloriam, minuitque quodammodo propriae integritatem scientiae [Ms., justitiae], qui ex alienis sibi sermonibus laudem quaerit. Quid de divitiis congregandis studetis, quae vel deserunt, vel deseruntur? quae effundendo quam servando melius ditant [Ms., nitent]? Siquidem avaritia odiosos, claros largitas facit. Quorum abundantia nonnisi ex aliorum indigentia [Ms., indulgentia] congeritur. Quid honores fomenta superbiae quaeritis? Nonne unus est omnium Pater? Et cur injuriam facitis Conditori vestro pejora amando, et meliora amittendo? Ille genus humanum terrenis omnibus praestare voluit, vos digni-

tatem vestram infra infima quaeque detruditis. Quanto melius est interius ornari, quam exterius, animam perpetuam splendore polire.

267 Dis. Quae sunt animae ornamenta [perpetua]? — MAC. Primo omnium sapientia, cui vos maxime studere cohortor [Ms., suadeo].

Dis. Unde scimus sapientiam esse perpetuam? Et si haec omnia quae ante numerasti, transitoria sunt, cur non et horum scientia pertransit? — MAC. Animam putatis esse perpetuam?

Dis. Non solum putamus, sed etiam certissime scimus. — MAC. Estne sapientia decus et dignitas animae?

Dis. Est vere. — [a MAC. Quomodo absque sapientia, decore suo, anima feliciter poterit esse perpetua? Nonne absque ratione est, animam absque decore et dignitate sua esse perpetuam?] Consequens videtur utramque esse perpetuam, animam scilicet et sapientiam. Videtisne quolibet casu saepissime divitias habentem deserere, et omnes saeculi honores multoties minui?

Dis. Videmus itaque ut ne regni quidem potentia perduret [Ms., uti perdurat]. — MAC. Quid divitiae sine sapientia?

Dis. Quod corpus sine anima, Salomone dicente: Quid prosunt divitiae stulto, cum sapientiam emere non possit (Prov. xvii, 16)? — MAC. Nonne haec est, quae humilem exaltat, et erigit de stercore pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriae teneat?

Dis. Est quidem, sed quam speciosa in habendo, tam laboriosa in acquirendo. — MAC. Quis miles sine certamine coronabitur? Quis agricola sine labore abundat panibus? Nonne vetus proverbium, radices litterarum esse amaras, fructus autem dulces? Igitur et noster orator in Epist. ad Hebr. idem probat. Omnis quidem disciplina in praesenti non videtur esse gaudii sed mœroris; postea [vero], pacatissimum fructum exercitatis in ea affert justitiae.

Dis. Duc, age, quo liceat, sequimur libenter, quia spes praemii solet laborem relevare. Omnis quippe qui arat, in spe arat percipiendi fructus. Fertur itaque, dum Diogenes magnus ille philosophus omnes suos a se expulit discipulos dicens: D
Ite, quaerite vobis magistrum, ego vero [inveni] mihi, ei solus Plato adhaesit, et quadam die lutulentis pedibus super exstructum magistri lectulum accurrit assidere doctori, quem Diogenes baculo ferre minitabatur; cui puer inclinato capite respondit: Nullus est tam durus baculus, qui me a tuo segregare possit latere. At si [Ms., Si ergo] ille amore secularis sapientiae flagrans, caelestis vero, quae ad vitam ducit perpetuam, ignarus, sic ardentem magistrum sequi persistebat, quanto magis nos tua, magister, ingredientem vel egredientem vestigia sequi debemus, qui non solum litterario [Ms., litteratorio] nos liberalium studiorum itinere ducere nosti, sed etiam meliores sophiae vias, quae ad vitam ducit aeternam.

^a Haec restituta sunt ex cod. ms. Frisingensi.

nam [pandere] poteris? — **MAC.** Divina nos præcedat gratia, et in thesauros spiritualis deducat sapientiae, in qua divinæ ubertatis fonte inebriari [possitis], ut sit in vobis fons aquæ salientis in vitam æternam. Sed quia Apostolo præcipiente legimus: *Omnia vestra honesta cum ordine fiant, vos per quosdam eruditionis gradus ab inferioribus ad superiora esse ducendos reor, donec pennæ virtutum paulatim accrescant, quibus ad altiora puri ætheris spectamina volantes dicere valeatis: Introduxit nos rex in cellaria sua, exultabimus et lætabimur in eis* (*Cant.* 1, 3).

DIS. Da dexteram, magister, et nos ab humo imperitiæ eleva, et in gradus sophiæ nos tecum constitue, in quibus te ex morum dignitate, ex verborum veritate sæpius consistere agnovimus, quo te rerum ratio pulcherrima ab ineunte, ut audivimus, ætate perduxit; et si poeticis licet aures accommodare fabulis, nobis non incongruum videtur, quod asserunt, epulas deorum esse rationes. — **MAC.** Verius, o filii! dicere potestis, rationes esse angelorum cibum, animarum decorem, quam epulas deorum.

DIS. Quoquo modo hæc dici debeant, primos precamur nobis sapientiæ ostendi gradus, ut Deo donante et te edocente ab inferioribus ad superiora pervenire valeamus. — **MAC.** Legimus, Salomone dicente, per quem ipsa se cecinit [Sapientia]: *Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem* (*Prov.* ix, 1). Quæ sententia licet ad divinam pertineat sapientiam, quæ sibi in utero virginali domum, id est corpus, ædificavit, hanc et septem donis sancti Spiritus confirmavit: vel Ecclesiam, quæ est domus Dei, eisdem donis illuminavit; tamen sapientia **268** liberalium litterarum septem columnis confirmatur; nec aliter ad perfectam quemlibet deducit scientiam, nisi his septem columnis vel etiam gradibus exaltetur.

DIS. Tandem aliquando pande quod promisisti, et propter fragilitatem nostræ ætatis nos mollioribus incipe lactare, ut ad solidiora, crescente ætate, facilius perveniamus. — **MAC.** Divina præveniente etiam et perficiente gratia faciam quod rogastis, vobisque ad videndum ostendam [*Ms.*, ostendero] septem philosophiæ gradus, per eosdemque Deo donante et vita comite pro nostrarum portione virium penes temporis et ætatis opportunitatem ad sublimiora speculativæ scientiæ deduxero.

DIS. Due etiam, duc et tandem aliquando de nido ignaviæ in ramos tibi a Deo datæ sapientiæ compone; unde aliquod veritatis lumen cernere valeamus: et quos toties promisisti, septenos theoreticæ [*Ms.* forastice] disciplinæ gradus nobis ostende. — **MAC.** Sunt igitur gradus, quos quaritis, et utinam tam ardentes sitis semper ad [ascendum (*Edit.*, descendum)], quam curiosi modo estis ad videndum: grammatica, rhetorica [dialectica], arith-

^a In col. ms. Reg. Parisiensi sequenti Dialogo hic præfigitur titulus: *Alcuini Opusculum, quod vocatur Enchiridium, feliciter incipit.*

metica, geometrica, musica et astrologia. Per hos enim philosophi sua contriverunt otia atque negotia. Iis namque consulibus clariores effecti, iis regibus celebriores, iis videlicet æterna memoria laudabiles: iis quoque sancti et catholici nostræ fidei doctores et defensores omnibus hæresiarchis in contentionibus publicis semper superiores exstiterunt.

Per has vero, filii charissimi, semitas vestrae quotidie currat adolescentia, donec perfectior ætas et animus sensu robustior ad culmina sanctarum Scripturarum perveniat. Quatenus hinc inde armati veræ fidei defensores et veritatis assertores omnimodis invincibiles efficiamini ^a.

SAXO, FRANCO, DISCIPULI; MAGISTER.

B Fuerunt in schola Albini magistri duo pueri, unus Franco, alter Saxo, qui nuperrime spineta grammaticæ densitatis irruerunt. Quapropter placuit illis paucas literales [*Ms.*, paucis litterulis] scientiæ regulas memoriæ causa per interrogationes et responsiones excerptæ.

At prior illorum Franco dixit Saxoni: Eia, Saxo, me interrogante responde, quia tu majoris es ætatis. Ego xiv annorum; tu ut reor xv. Ad hæc Saxo respondit: Faciam; ita tamen, ut si quid altius sit interrogandum, vel ex philosophica disciplina proferendum, liceat magistrum interrogare.

Ad hæc magister: Placet, filii, propositio vestra: et libens annuo vestræ sagacitati. Et primum dicite unde [primum] vestram convenientius disputationem esse arbitramini incipiendam?

DIS. Unde, domine magister, nisi a littera? — **MAC.** Bene arbitramini, si non philosophiæ memoriæ paulo prius fecissetis [*Ms.*, fecissemus]. Unde a voce, cujus causa litteræ sunt inventæ, inchoandam disputationem constat [*Ms.*, censeo]: vel magis primo omnium interrogandum est, quibus modis constet disputatio?

DIS. Et a te, magister, suppliciter rogamus exponi. Nam nos nescire confitemur quibus modis constet disputatio. — **MAC.** Tria sunt quibus omnis collocutio disputatioque perficitur, res, intellectus, voces. Res sunt, quæ animi ratione percipimus. Intellectus, quibus res ipsas addiscimus. Voces, quibus res intellectas proferimus; cujus causa, ut diximus [*Ms.*, ut prius dixi], litteræ inventæ sunt.

DIS. Sed quia disputationis modos dixisti, vocis differentias ut exponas, precamur. — **MAC.** Quatuor sunt differentiæ vocis: articulata, inarticulata; litterata, illitterata. Articulata est, quæ copulata atque coarctata cum sensu profertur, ut: *Arma virumque cano*. . . Inarticulata, quæ a nullo sensu proficiscitur, ut *crepitus, mugitus*. Litterata, quæ scribi potest; illitterata, quæ scribi non potest.

DIS. Unde dicta vox? — **MAC.** A vocando. Ecce habetis quæ interrogastis. Nunc a littera incipite, filii.

FRANCO. Dic Saxo prior, unde littera sit dicta? — præfigitur titulus: *Alcuini Opusculum, quod vocatur*

SAXO. Ut reor, littera est quasi legitera, quia legitibus iter præbet.

269 FR. Da definitionem quoque. — **SAXO.** Littera est pars minima vocis articulata.

DIS. Habet et, magister, alteram definitionem littera? — **MAC.** Habet, sed in eundem cadentem sensum. Littera est individua, quia sententias in partes, partes in syllabas, syllabas in litteras dividimus. Litteræ vero indivisibiles sunt.

DIS. Unde litteræ elementa dicuntur? — **MAC.** Quia sicut elementa coeuntia corpus perficiunt, sic hæ conglutinatæ litteralem vocem componunt.

FR. Da, collega, divisionem litterarum. — **SAXO.** Sunt aut vocales aut consonantes. Item consonantes dividuntur in semivocales et mutas.

FR. Rationem pone singulis divisionibus. — **SAXO.** Vocales per se proferuntur et per se syllabam faciunt. Consonantes nec per se edici possunt, nec per se syllabam facere.

DIS. Habentne, magister, alteram rationem cur dividantur? — **MAC.** Habent. Vocales sunt sicut animæ, consonantes sicut corpora. Anima vero et se movet et corpus. Corpus vero immobile est sine anima. Sic sunt consonantes sine vocalibus. Nam scribi possunt per se; edici vero vel potestatem habere sine vocalibus nequeunt.

FR. Unde dictæ sunt vocales et consonantes? — **SAXO.** Vocales dictæ sunt, quia per se vocem implent nulla adhærente consonante. Consonantes vocatæ sunt, quia per se non sonant, sed vocalibus consonant.

FR. Quæ est differentia inter semivocales et mutas? — **SAXO.** Quantum enim a vocalibus superantur semivocales, tantum semivocales superant mutas. Nam a vocalibus incipiunt et in se desinunt: et majori euphonia sonant, et sæpius dictiones semivocalibus quam mutis, propter euphoniã, id est, sonoritatem, finiuntur. Mutæ vero a se incipiunt et in vocales desinunt et deformius sonant.

FR. Ut reor, in Donato legimus, tria accidisse litteris: nomen, figuram, potestatem. De nominibus et figuris non est opus dicere, sed de potestate velim dicas, et primo vocalium. — **SAXO.** Vocales sunt apud Latinos quinque. Nam y litteram sextam vocalem, causa Græcorum nominum, assumpsere Latini, sicut et z consonantem. Itaque vocales et per se, ut dictum est, faciunt syllabas; plenas quoque solæ positæ explent partes; A, ut:

A mihi non teneras glacies secet aspera plantas ^a!
E, ut:

..... Sittens simul ebibit amnem.

O, ut:

O si Gallorum victor remeasset in urbem!

J quoque verbum est:

I, decus, i nostrum melioribus utere fatiis ^b!

Sed I et U transeunt in consonantium potestatem,

^a Virg., x Ecl., 49, Ah! tibi ne teneras, etc.

^b Virg., vi Æn., 546.

cum in principio syllabæ aliis vocalibus junguntur. Ut: *janua, vates, jecur, veritas, Jonas, votum.* Vel si sibi ipsis anteponuntur, ut: *Juno, virgo.* Fiunt quoque hæ ipsæ mediæ, quando y Græcæ vocalis sonum habent [ut i], quando post u loco consonantis posita [Ed., positæ] sequente d, vel m, vel r, vel t, vel x: *video, vim, virtus, vitium, viz.* U eundem habet sonum, id est y, cum inter q et aliam vocalem, vel post g et aliam vocalem in eadem syllaba [constituitur], ut: *quisque, pingue, lingua.* Est quoque ubi i pro duabus ponitur consonantibus, ubi inter duas vocales ponitur, ut: *Troja, Maja.* U quoque loco duplicis digammæ in quibusdam locis accipitur, ut *cupii*, brevis i; *Cupivi*, longa i. Et ubicunque v loco consonantis ponitur, semper pro digamma habenda est.

FR. Habentne aliquæ ex consonantibus aliquas singulares potestates? — **SAXO.** Habent. Primo quod unaquæque suam habet potestatem, sicut et nomen et figuram; sunt aliquæ ex illis liquidæ, quæ et vim consonantium amittunt. Accentus quoque sæpe in prosa mutant.

FR. Quæ sunt illæ? — **SAXO.** L, R, M, N. Sed et S quoque singularis est potestatis. H quoque aspirationis nota. X vero et Z duplices sunt. Sed has rationes metricæ subtilitatis esse reor, in quibus necdum eruditi sumus. Ideo noli me de illis plus interrogare, sed festinemus ad syllabas.

DE SYLLABA.

C FR. Syllaba quid? — **SAXO.** Vox litteralis sub uno accentu et uno spiritu prolata

270 FR. Quot litteris fiunt syllabæ? — **SAXO.** Ab una incipiens usque ad sex: a, ab, abs. *Mars, stans, stirps.*

FR. Habet syllaba sensum per se? **SAXO.** Non habet, nisi plena dictio per unam syllabam constet, ut *ars, do, dic*, et alia.

FR. Syllabæ quot accidunt [Al., accedunt]? — **SAXO.** Quatuor: tenor, spiritus, tempus, numerus. *Accentus*; acutus, gravis, circumflexus; in dictione certus, absque dictione incertus; non potest tamen sine eo esse. *Spiritus*; asper vel lenis. *Tempus* i vel ii [Ms., unum vel duo]. *Numerus* litterarum.

FR. Quomodo habet syllaba unum tempus vel duo? — **SAXO.** Brevis syllaba unum habet, longa duo.

FR. Quomodo fiunt breves vel longæ? — **SAXO.** Breves fiunt natura et potestate ^c [longæ natura et positione]. Brevis est natura, dum raptim vocalis enuntiatur, ut: *pater.* Longa, dum moratur vox, ut: *mater.* Vel dum duæ vocales in unam concurrent syllabam, quod diphthongon vocant: et sunt tales compositiones quinque: æ, œ, au, eu, ei.

FR. Unde dicitur diphthongos? — **SAXO.** Quasi dualis vox. Nam quoties duarum vocalium voces in unam syllabam et in unam vocem coeunt, diphthongos dicitur.

FR. Quot modis fiunt syllabæ positione longæ? —

^c Cod. ms., *Breves fiunt natura vocalium.*

SAXO. Sex. Cum correpta vocalis in duas desinit consonantes, ut : *ast*. Aut in unam duplicem, ut : *dax*. Aut in unam desinit consonantem et excipitur ab altera, ut : *arca*. Aut excipitur ab *x* duplici, ut : *axis*. Aut *j* loco consonantis posita, ut : *Troja*. Aut desinit in consonantem [et] excipitur ab *i*, vel *u*, loco consonantis posita, ut : *advena*, *adjutor*.

FR. Si [Pro an] necesse est unamquamque syllabam longam esse vel brevem? — SAXO. Sunt syllabæ [quæ dicuntur] communes. Quæ ad votum poetarum possunt vel breves vel longæ esse. Sed hæc, quia ad metricos pertinent, relinquamus.

FR. Magis interrogemus magistrum, ne ignari simus hujus quoque rationis.

DIS. Dic nobis, magister, qua ratione vel quibus modis communes possunt esse syllabæ? — MAG. Novem modis fiunt syllabæ communes. Communes sunt, cum correpta vocalis in medio verbo excipitur a duabus consonantibus, quarum prior muta quælibet est, vel *f* semivocalis : posterior liquida, ut : *Tenebræ*, *pharetra*, *refluit*. Aut, cum correpta vocalis in consonantem desinit, excipitur ab *h*, ut : *vir humilis*. Aut cum aliqua syllaba in brevem desinit vocalem, et excipitur a duabus consonantibus, quarum prior est *s*, ut : *alba smaragdus*. Aut cum post [pedem (*Ms.* pedes duos) quemlibet] una brevis remanserit syllaba de verbo, ut :

Omnis vincit amor, et nos cedamus amori ^a

Aut cum pars aliqua in diphthongon desinit, et excipitur a vocali sequentis verbi, ut : *Insulæ Ionio*... Aut cum productam vocalem in eodem verbo mox alterius syllabæ sequitur vocalis, ut : *fidei*. Aut cum pronomen littera *c* terminatum est, et a vocali sequentis verbi excipitur, ut : *hoc est*. Aut cum correptam vocalem in una parte *x* duplex sequitur, ut : *gaza*. Item novissima syllaba in metro semper indifferens est, et voluntati poetæ subjecta est. Est quoque, quando in tribus consonantibus fit, communis syllaba, dum in brevem vocalem desinit syllaba et excipitur ab *s* sequente muta et liquida, ut Horat. :

Linquimus insani ridentes præmia scribæ ^b.

Plenius hæc, vita comite, in metrica ratione vobis, filii, monstravero.

DIS. Quid vis, magister, an de pedibus et accentibus ordinem Donati magistri sequentes interrogemus? — MAG. Amplius [*Ms.*, Aptius] hæc quoque in illa metrorum subtilitate intelligetis. Quia pedes vel accentus, nisi ex brevibus longisque syllabis nequeunt intelligi. Unde ad partes vos [convertite (*Edit.*, convenite)].

DIS. Prius, si placeat, magister, unde grammatica sit dicta vel quod sit ejus officium, pande nobis. — MAG. Grammatica est litteralis scientia, et est custos recte loquendi et scribendi; quæ constat natura, ratione, auctoritate, consuetudine.

DIS. In quot species dividitur grammatica? —

Virg., x Ecl., 69.

MAG. In xxvi. In vocem, in litteras, in syllabas, partes, dictiones, orationes, definitiones, pedes, accentus, posituras, notas, orthographiæ [*Ms.*, orthographiam....], analogiæ, etymologiæ, glossas, differentias, **271** barbarismum, solæcismum, vitia [*Ms.*, vitium], metaplasmm, schemata, tropos, prosam, metra, fabulas, historias.

DIS. De istis singulis, antequam ad partium tendamus disputationem, aliquam cognitionem edissere nobis, magister, per singula currens. — MAG. Jam de voce, littera et syllaba in superioribus habuistis. *Dictio* est pars minima vocis constructæ, plenumque sensum habentis. *Oratio* est ordinatio dictionum, congruam sententiam perfectamque demonstrans : et est oratio dicta quasi oris ratio. *Definitio* est brevis oratio, unamquamque rem propria significatione concludens, ut : *homo est animal mortale, rationale, risus capax*. Scire igitur debetis quod definitio ad omnes disciplinas et res pertinet. *Pes* est syllabarum compositio et temporum certa dimensio [*Ms.*, dinumeratio]. Pedes dicti, eo quod ipsis [*Ms.*, per ipsos] metra ambulent. *Accentus* est certa lex et regula ad levandam et comprimendam syllabam. *Posituræ* sunt puncti ad distinguendos sensus. *Notæ* sunt figuræ quædam, vel ad brevianda verba, vel sensus exprimentos : vel ob diversas causas constitutæ, ut in Scriptura sacra obelus +, vel asteriscus *. *Orthographia* est recta scriptura, ut puta ad præpositio *d* accipiat; [*at* conjunctio *t*]. *Analogia* est similitudo comparatio, ut incerta certis probentur. *Etymologia* est origo et ratio vocabulorum, ut : a regendo rex, et ab humo homo dicitur. *Glossa* est unius verbi vel nominis interpretatio, ut : *catus*, id est, doctus. *Differentia* est distinctio duarum rerum cum interpretatione, ut : rex dicitur, quia modestus est; tyrannus, quia crudelis est. *Barbarismus* est una pars vitiose dicta, ut vulgare proverbium est : malæ arboris non bono malus cuneus quærendus est. *Solæcismus* est oratio vitiose composita. *Vitia* sunt, quæ in eloquiis cavere debemus et sunt VII. *Metaplasmm* est metrica licentia, vel necessitate immutata regula locutionis. *Schemata* sunt ornamenta eloquii et habitus, quibus sententiæ vestiuntur. *Tropus* est dictio translata a propria significatione ad non propriam similitudinem, ornatus necessitatis causa. *Prosa* est recta locutio absque metro et versu composita. *Metra* vocata sunt, quia certis pedum mensuris terminantur. *Fabulæ* res sunt fictæ ludendi causa vel cujuslibet significationis. *Historia* est narratio rei gestæ. Ecce habetis definitiones breves singularum specierum. Nunc ad partes convertite vos.

DIS. Faciemus ut jubes. Attamen singularum partium proprietates prius breviter ut pandas nobis, flagitamus. — MAG. Vestra curiositas modum non habet. Ideoque modum manualis libelli excedere vultis. *Proprium nominis* est substantiam vel qualitatem vel quantitatem significare : et *proprium* est

^b Horat., 1, serm. 5, 35.

pronominis pro nomine poni proprio et certas significare personas. *Verbi* vero *proprium* est actionem vel passionem sive utrumque cum modis et temporibus significare. *Proprium adverbii* est cum verbo poni, et sine eo perfectam significationem non habere, ut : *bene* lego. *Participii proprium* est tempus habere et casus; ideo a quibusdam verbum casuale dicitur. *Proprium conjunctionis* est cum omnibus partibus modo præposita, modo postposita jungi et conjungere partes. *Proprium præpositionis* est ante-poni casualibus semper separatim.

DE NOMINE.

FR. Eia age, Saxo, ingrediamur disputationem nominis per ordinem, et primum dic, quid sit nomen? — SAXO. Nomen est pars orationis, secundum grammaticos, quæ unicuique corpori vel rei communem vel propriam qualitatem distribuit; et est nomen dictum quasi notamen, eo quod hoc notamus singulas substantias vel res, communes, ut : *Homo*, *disciplina*; vel proprias, ut : *Virgilius*, *arithmetica*. Interrogemus tamen, o Franco, magistrum philosophicam definitionem nominis.

MAG. Nomen est vox significativa secundum placitum, sine tempore, definitum aliquid significans in nominativo, cum *est* aut *non est*, ut : *homo est*, *homo non est*. In [aliis] casibus licet addas *est* vel *non est*, nihil tamen certum significat, si non apponas quid sit vel quid non sit. Ut : *hominis est*, *hominis non est*. *Secundum placitum*, id est compositionem singularum gentium sunt nomina 272 composita, ut quod Latine dicis aurum, hoc Græce χρυσός dicitur. Una est substantia, sed diversa nomina.

FR. Quot accidunt nomini? — SAXO. Sex, secundum Donatum : *qualitas*, *comparatio*, *genus*, *numerus*, *figura*, *casus*. Secundum Priscianum, quinque; quia ille qualitatem et comparisonem simul, *species* nominavit, quia sunt omnia nomina *propriæ* speciei, vel *appellativæ* : *principalis* vel *derivativæ*. *Propriæ*, ut : *Julius*. *Appellativæ*, ut : *Mons*. *Principalis*, ut : *Julius*, *Mons*. *Derivativæ* ut : *Julianus*, *Montanus*. In quibus, id est [Ms., idem] derivativis comparationes nominum imposuit.

FR. Propriorum nominum species quot sunt? — SAXO. Quatuor : *prænomen*, *nomen*, *cognomen*, *agnomen*. *Prænomina* sunt, quæ dignitatis vel differentię causa propriis nominibus præponuntur, ut : *Anicius* Boetius : *Anicius* a nobilitate et libertate generis dicitur. *Differentię*, ut *Lucius* Cornelius et *Publius* Cornelius. Notanturque prænomina vel singulis litteris vel binis vel ternis. Singulis, ut : *M.*, *Marcus*. Binis, ut : *Cn.*, *Cneus*. Ternis, ut : *Sex.*, *Sextus*. *Nomen* est unius cujusque proprium, ut : *Paulus*. *Cognomen* est cognationis vel familię commune nomen, ut *Scipio*. Nam ab ejus nomine omnis cognatio illa sic dicebatur. *Agnomen*, quod ab aliquo eventu sic dicitur, ut : *Africanus*, quia Africanam vincebat [F., vicerat].

FR. *Appellativorum* species quot sunt? — SAXO. Multę sunt : alia corporalia, ut : *homo*, *terra*, *mare*. Alia incorporalia, ut : *pietas*, *dignitas*, *justitia*. Alia principalia, ut *mons*, *schola*. Alia derivativa, ut *montanus*, *scholasticus*. Alia comparativa, ut *fortior*, *fortissimus*. Alia denominativa, ut *sanctus*, *sanctitas*; *sapiens*, *sapientia*. Alia diminutiva, ut *rex*, *regulus*. Alia homonyma, ut *nepos*, *acies*. Alia synonyma, ut *gladius*, *ensis*, *mucho*. Alia adjectiva, quę possunt in laude vel vituperatione poni, ut *justus homo*, *injustus homo*. Alia in medio posita, ut *magnus*. Dicimus *magnus imperator*, et *magnus latro*. Hęc et accidentia sæpe fiunt, ut *niger corrus*, *altum mare*. Alia ad [aliquid dicta (*Edit.*, ad aliud)] ut *filius servus*. Dicendo [enim] filium et servum, patrem significamus et dominum. Alia quasi ad aliquid, ut *dies*, *nox*; *deatera*, *sinistra*. Nam quamvis unum horum intereat, potest tamen alterum manere. Non sic de filio et de servo. Alia sunt gentem significativa, ut *Græcus*, *Hispanus* : alia patriam, ut *Romanus*, *Thebanus*. Alia interrogativa, ut *qualis*, *quantus*, *quot*? cum suos servant accentus. Alia relativa, ut *tantus*, *talis*, *tot*. Alia collectiva quę in singulari numero multa significant, ut *populus*, *plebs*. Alia dividua, ut *binis*, *ternis*, *centeni*. Alia factitia, id est, de sono facta, ut *tintinnabulum*, *turtur*, *clangor*. Alia sunt generalia, quę in diversas species possunt dividi, ut *animal*, *arbor*. Alia specialia, ut *homo*, *vitis*. Alia ordinalia, ut *primus*, *secundus*. Alia numeralia, ut *unum*, *duo*, *tres*. Alia absoluta, ut *Deus*, *ratio*. Alia temporalia, ut *mensis*, *annus*. Alia localia, ut *propinquus*, *longinquus*. Alia patronymica [Ms., patrimonica], ut *Scipiades* a Scipione, *Thesides* a Theseo. Hęc sæpe ab avis fiunt et a conditoribus, ut *Iliades*, *Æneades*. Sunt alia possessiva, quę aliquid ex his significant quę possidentur, ut *Evandrius ensis*, et *regius honor*. Hęc cum genitivo principali interpretantur [Ms., Hęc genitivo principali deserviunt], ut *Evandri ensis* et *regis honor*. Sunt et alię species, quas Donatus ponit, sed illę in his reperiuntur, ut *qualitas* et *quantitas*. In adjectivis et accidentibus inveniuntur *bonus*, *magnus* [et] medię sunt significationis.

FR. Comparationes nominum unde veniunt? — SAXO. A nominibus adjectivis et accidentibus alicujus substantię, qualitatem vel quantitatem animi significantibus vel corporis, quę possunt vel incrementa vel detrimenta sumere. Homo vel lapis, substantia est. Homo prudens et prudentior; lapis magnus et major dicitur. Et semper comparativus communis est generis, ut hic et hęc prudentior. Et neutrum in *ius*, ut *hoc prudentius*, facit. Invenitur et comparativus pro positivo poni, ut Virgil. (*Æn.* v, 301) :

... Comites senioris Acestę,
pro senis. Est quando minus positivo singulari [Ms., positivum singularem] significat, et nulli comparatur ut Virgil. (*Æn.* i, 322) :

Tristior atque oculos lacrymis suffusa nitentes.
Tristior hic ex parte significat tristem. Fiunt et a

comparativis diminutiva, ut *majusculus*, *minusculus*; **A** sed non absolute [*Ms.*, absolutæ] **273** ut cæteræ diminutiones, sed ad aliquid respiciunt, ut Terent. (*Eunuch.* III, 3, 21) :

Thais paulo, quam ego sum, majuscula est.

FR. Cujus generis superlativus fit [*Ms.*, sit]? — **SAXO.** Superlativus mobilis est per tria genera. Prudentissimus, a, um.

FR. Superlativorum quot sunt species? — **SAXO.** Octo: *simus*, *rimus*, in quas pleraque desinunt superlativa: *limus*, *ximus*, *timus*, *tremus*, *imus*, *nimus*, ut sanctissimus, pulcherrimus, simillimus, maximus, ultimus, extremus, [primus] minimus; e longam, dum ubique i penultima corripitur, præter, *primus* et *imus*.

FR. Comparativus et superlativus quibus junguntur casibus? — **SAXO.** Ablativo utriusque numeri jungitur comparativus, ut, *Hector fortior Diomede fuit, et audacior Trojanis*. Superlativus genitivo plurali, ut, *Hector fortissimus Trojanorum fuit*. Invenitur et [in] singulari jungi [genitivo (*Ed.*, generi)] cum ipsum singulare nomen multitudinem significat, ut, *Hector fortissimus est Trojanæ gentis*. Est, quando superlativus per se ponitur et nulli comparatur; sed tum pro *valde* adverbio accipiendus est; ut: *fortissimus fuit Hercules*, id est, *valde fortis*.

FR. Memini te, Saxo, dixisse quod aliqua nomina appellativa essent diminutiva. Num a propriis nominibus possint fieri diminutiva? — **SAXO.** Possunt, ut a Sergio *Sergiolus*; ab Antonio, *Antonias*.

FR. Quot modis diminutiva fiunt? — **SAXO.** Tribus modis. Aut necessitatis causa, ut a rege *regulus*, hoc est, parvus rex, ut Sallust. *Postquam reguli coire* [*Ms.*, *convenere*] *in unum*. Aut urbanitatis causa, ut Juvenalis (*Sat.* 98) :

... Malim fraterculus esse gigantum.

Aut adulationis causa, ut [in puerulis dicitur Sergio] *Sergiolus* (*Edit.*, pueris *Sergiolis*).

FR. Formæ igitur diminutivorum quot sunt? — **SAXO.** Masculini generis XI: *culus*, *ulus* [*Ms.*, *illus*], *olus*, *ellus*, *xillus*, *illus*, *ulus*, *cio*, *aster*, [*leus*, *tulus*]. Ut: *Agniculus*, *tantulus* [*Ms.*, *tantillus*], *capreolus*, *agnellus*, *pauzillus*, *codicillus*, *homulus*, *homuncio*, *parasitaster*, *aculeus*, *nepotulus*.

Feminini generis VII: *cula*, *ula*, *ola*, *ella*, *xilla*, *illa*, *ulla*. Ut: *Agnicula*, *sylvula*, *unciola*, *capella*, *maxilla*, *anguilla*, *ulla*.

Neutorum VII sunt formæ. *Culum*, *ulum*, *olum*, *ellum*, *illum*, *xillum*, *ullum*. Ut: *Corpusculum*, *capitulum*, *laureolum*, *lucellum*, *villum*, *vezillum*, *utlum*.

Fiunt et diminutivorum diminutiva tertio et quarto gradu, ut: *Paulus*, *Paululus*; et *pauzillus*, et *pauzillulus*; *homo*, *homuncio*, *homunculus*, *homulus*, *homullulus*.

Ecce, France, de appellativis speciebus habes abunde, ut reor, licet nullus tuæ aviditati possit satisfacere.

FR. Non sum tam avidus quam tu invidus, qui nulla vis aperire, nisi interrogatione coactus. — **SAXO.** Interroga quæ vis: ego non ero segnis respondere.

DE GENERIBUS.

FR. Nunc, ut æstimo, ordo accidentium nominis poscit a generibus inquirere. Unde genera dicta sint, primo velim scire. — **SAXO.** Genera dicta sunt a generando. Quapropter proprie genera sunt, quæ generare possunt: id est, masculinum, femininum. Nam neutrum et commune magis vocis qualitate, quam natura dignoscuntur. Epicœna promiscua sunt, et sub una voce profertur [*Ms.*, proferunt] masculinum et femininum.

FR. Quid est inter commune et epicœnum? — **SAXO.** Quod commune modo masculino, modo feminino articulo, prout constructio orationis eget, jungitur. Epicœnon semper uno articulo profertur, et utriusque naturæ animalia una voce et uno articulo significat.

FR. Num omnia nomina certi sunt generis? — **SAXO.** Nequaquam. [Multa enim dubii generis.]

FR. Unde sunt dubii generis nomina? forte differentie causa? — **SAXO.** Non differentie, nec aliqua necessitatis causa, sed sola auctoritate veterum, ut: *hic et hæc finis*, *cortex*, *silex*, *margo*, *cardo*, *foznax*, [*cinis*], *frutex*, *frons*, *vesper*, *humus*, *artus*, *limes* [*Edit.*, *arcus*, *timus*], *latex*. *Hic et hoc sal*. Cato: *Ex sale, qui apud Carthaginienses fit*. Africanus: *Quidquid loquitur, sal merum* [*Ed.*, *verum*] *est*.

274 FR. Quæ sunt fixa nomina? — **SAXO.** Quæ in alterum genus transire non possunt, ut, *pater* et *mater*.

FR. Quæ sunt mobilia? — **SAXO.** Quæ moveri possunt et in aliud transire genus. Alia ex propriis nominibus, ut: *Marcus*, *Marcia*. Alia ex appellativis, ut: *Bonus*, *bona*, *bonum*.

FR. Quot litteris masculina finiuntur nomina? — **SAXO.** Septem: *a*, *o*, *l*, *n*, *r*, *s*, *x*; ut: *scriba*, *Cicero*, *sol*, *flumen* [*Ms.*, *flamen*], *Cæsar*, *bonus*, *rex*.

FR. Feminina quot? — **SAXO.** Eisdem, ut: *Roma*, *virgo*, *Tanaquil*, *Siren*, *mater*, *civitas*, *pax*.

FR. Neutra quot? — **SAXO.** Duodecim, *a*, *e*, *i*, *u*, *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, *c*, *t*, *d*; ut: *Poema*, *mare*, *gummi*, *cornu*, *mel*, *regnum*, *numen*, *tuber*, *sidus*, *lac*, *caput*, *aliquid*. [Communia, uti trium generum, desinunt in *i*, *m*, *r*, *s*, *x*; ut: *hic et hæc et hoc frugi*, *nequam*, *par*, *prudens*, *audax*.]

FR. Quomodo possum scire cujus generis sit nomen quodlibet. — **SAXO.** Singulæ vero terminationes habent regulas præfixas, quot genera possint in eis esse. Sed longum est hoc et huic nostræ puerili disputationi onerosum edicere.

FR. Hoc est, quod pridem dixi. — **SAXO.** Quidnam?

FR. Quid? nisi quod invides meæ peritiæ. — **SAXO.** Nequaquam, frater; sed tuæ avaritiæ modum imponere volui.

FR. Modum meæ avaritiæ et non tuæ tenacitati imponere vis. — SAXO. Eia, perge, quo velis sequar te.

FR. Pergam interrogando, tu sequere respondendo. Et primum dic in quo sit maxima nominis difficultas? — SAXO. In generibus et declinationibus.

FR. Declinatio in quo agnoscitur? — SAXO. In terminatione genitivi casus.

FR. Quot sunt terminationes genitivi casus? — SAXO. Quinque. Atque ideo quinque sunt nominum declinationes.

FR. Dic singulas. — SAXO. Prima in æ, ut: *hic poeta, hujus poetæ*. Secunda in i, ut: *hic doctus, hujus docti*. Tertia in is brevem, ut: *hic pater, hujus patris*. Quarta in us productam, ut: *hic senatus, hujus senatus*. Quinta in ei divisas, ut: *hic dies, hujus diei*.

FR. Nomina in a [finita] cujus generis vel declinationis sunt? — SAXO. Omnia [nomina], si Latina sunt, primæ [declinationis sunt] et trium generum, masculini, feminini, communis.

FR. Discerne quæ pertineant ad hoc vel illud genus. SAXO. Hominum nomina in a desinentia masculini sunt generis, ut: *Sylla, Seneca*. Aliarum vero rerum propria feminina sunt, ut: *Roma, Italia* [Ms., *Italia*], *curia*. Et omnia appellativa feminini sunt [Ms., sunt] generis, ut: *regina, justitia*: nisi hæc quæ ad officia virorum pertinent, ut: *lixa, scriba, collega*, et quæ a Græcis sumpsimus mutatione s finalis in a, ut *poetes, citharistes*; nos *poeta* et *citharista* dicimus: et quæ a verbis composita sunt, vel derivativa sunt, communia sunt, ut: *hic et hæc agricola, rurigena, advena, patricida, conviva*, et his similia.

FR. Aliarum prosequere vocalium regulas. — SAXO. Faciam. In e omnia tertiæ declinationis et neutri generis, ut: *hoc monile*. In i neutrum; *hoc gummi*. In o finita omnia tertiæ sunt declinationis, sed diversi generis. E antecedente o masculina propria sunt, ut: *Labeo, ganeo, aleo*. I antecedente o, quando sunt verbalia, feminina sunt, ut: *oratio, actio, conjugatio*, etc. G vel d præpositis o, si mutatur o in i in obliquis casibus, feminina sunt, ut: *virgo, uligo, dulcedo, cupido*, quod et masculinum est, quando proprium est. Excipiuntur: *hic, ordo, sardo, mango, margo, prædo, cudo, spado*; et communia, ut: *homo, latro*. Item: *duo, ambo, octo, pondo* communia [sunt]. Et *Juno* et *caro* feminina [sunt]. Alia omnia masculina sunt, ut: *stellio, Cicero, carbo, sermo*. In u neutra sunt et quartæ declinationis, ut: *cornu, genu, gelu*. Et sunt aptota in singulari numero.

FR. Placet quod dicis, licet III [Al., VI, seu VI, id est *violenter*] dicas. Sed consonantium regulas pande per te, me tacente et probante. — SAXO. Fiat. In e neutra duo, ut: *Lac, alec*. In d neutra, ut: *quid, quod, aliud*; quæ nomina esse multis modis ratio probat. In al, 275 si Latina, neutra sunt, ut: *tri-*

bunal, vectigal et *sal*, quod masculinum et neutrum invenitur. Si barbara fiunt, masculina sunt, ut *Annibal*, etc. In el neutra. *Mel, sel*. In il unum masculinum, *pugil*; unum femininum, *Tanaquil*. Unum commune, *vigil*. Unum neutrum indeclinabile, *nihil*. In ol unum masculinum, *sol*. In ul finita duo masculina, *consul, præsul*. Unum commune, ut: *exsul*. In am unum commune, ut *hic et hæc et hoc nequam*. Et hæc omnia juxta tertium flectuntur ordinem [Al., tertiam... declinationem]. In um omnia neutra sunt et secundæ declinationis, ut *templum, templi*. In eu novem sunt masculina: *lien, rien, flamen, pecten, tibicen, fidicen, liticen, tubicen, cornicen*; cæteræ omnia neutra sunt, ut *carmen, flumen*; et omnia tertiæ declinationis. In ar finita sunt tertiæ declinationis et neutralia, ut *torcular, pulvinar*. Exceptis: *hic* [Al., *his*] *Cæsar, Jar, et Nar*, fluvii nomen: et communis generis, ut *hic et hæc et hoc par*, et quæ ex eo composita sunt: *impar, dispar, compar*. In er finita, exceptis: *hæc mater, hæc mulier*: et his neutris, *Juber, papaver, [tuber,] cadaver, laser, siler, iter, cicer, siser*; et communibus his, [pauper (Ed., paucis)] *uber, celer*, alia omnia masculini sunt generis; alia secundæ, alia tertiæ declinationis, quorum declinatio facile ex obliquis casibus intelligi potest. Et ideo de declinationum diversitate minime laborandum censeo.

FR. Fac ut placet. Ex me enim possum declinationes, ut dixisti, experiri. — SAXO. In ir unum masculinum, *hic vir*; et ex eo composita, ut, *sevir, duumvir, levir* [Al., *levir*]. Et unum neutrum, ut *hoc ir* [medietas palmæ] indeclinabile: et sunt secundæ declinationis. In or desinentia sequuntur formam tertiæ declinationis, et sunt masculina, propria vel appellativa, ut: *Hector, orator, furor, doctor*: exceptis tribus femininis, *soror, uxor, arbor*: et neutris his: *Ador, marmor, æquor, ebor, olor, femor, cor*: et commune, *hic et hæc auctor, discolor, concolor*; *hic et hæc memor et immemor*; et omnia comparativa or finita communis sunt generis, ut *hic et hæc doctior, melior*; excepto uno, *hic senior*. In u unum secundæ [declinationis] invenitur: *hic satur* et facit *satura* feminino. Masculina vero, *hic astur, turtur, vultur*. Communia, ut *hic et hæc augur et fur*. Alia omnia neutra sunt, ut *guttur, sulphur, marmor, jecur*; et tertiæ declinationis. In as terminata feminini sunt generis, ut *hæc dignitas, pietas*, exceptis, *hic as, assis, mas, maris, vas, vadis*; et *hoc vas vasis*: et *hoc fas et nefas* et omnis generis *nugas* [Al., *nugas*]; et omnia tertiæ declinationis. Sed inveniuntur propria primæ declinationis, ut *hic Æneas, Lysias*. Et tertiæ quoque [declinationis] patriæ nomina, *hic Mycenæ, Capenæ, Arpinæ*. In es correptam terminata, si naturaliter de mare et femina significatio potest esse, communia fiunt [Al., fiunt], ut *hic et hæc hebes*, id est, tardus. Sic *teres, comes, dives, sospes, hospes, præses, deses, obses, superstes, quadrupes, sonipes*. Alia vero omnia, id est, quæ nullam naturalem communionem [Al., naturam com-

munem] cum feminis habent, masculina sunt, ut *stipes, limes, fomes, cespes* [meridies]; exceptis in *ges* syllabam desinentibus, *e* in genitivo servantibus, ut *hæc seges segetis, teges et abies*: et omnia tertiæ sunt declinationis. Alia in *es* productam desinentia, si propria fiunt, masculina erunt, ut *Hercules, Ulizes*, et *verres* appellativum, cum porcum significat: et communia, ut *hæres, locuples*. Alia vero omnia feminina sunt: quædam tertiæ, ut *cardes, strages, vulpes, apes*; quædam vero quintæ [declinationis], ut *facies, effigies, spes, res, fides*: et omnia in *es* purum finita quintæ sunt declinationis, præter *quies, abies, paries*: et omnia consonante præcedente tertiæ sunt declinationis, præter, *spes, fides, res*. In *is* [terminata] omnia tertiæ declinationis sunt: sed in *is*, terminata, si *n* vel *c* ante *is* habent, vel si una syllaba supercrescunt in genitivo, omnia masculina sunt, ut *hic panis, piscis*; *hic lapis lapidis*: exceptis: *hæc bipennis*, et *hæc cuspis, cassis cassidis, hic et hæc canis*. Inveniuntur quoque pauca, licet his regulis non subjaceant, masculina, ut *hic fustis, ensis, postis, anguis, unguis, collis, follis, corbis, vectis, mensis, torquis, axis, orbis*. Si fiunt vero adjectiva vel derivativa vel ad homines solos pertinentia, semper communia fiunt, ut *hic et hæc fortis, suavis, dulcis, exsanguis, exanimis, civis, hostis, ædilis*: alia **276** omnia feminina sunt, ut, *hæc avis, classis, cutis*; et tertii ordinis [id est, declinationis] cuncta. In *os* feminina tria, *cos, dos, glos*. Communia quinque, *custos, sacerdos, bos, compos, impos*. Neutra duo, *os oris, os ossis*. Alia omnia masculina, *mos, flos, ros, nepos, lepos*: et tertiæ declinationis omnia. *Us* tam multiplex est in generibus et declinationibus, ut nullatenus tibi, o France, sub angustia hujus nostri lusulus ejus possim pandere diversitates. Nam trium declinationum est, secundæ, tertiæ, et quartæ. Generis quoque masculini, feminini et neutri, communis et omnis et epicœni.

FR. Pande tamen aliquas de eo regulas. [Nam] sæpe, dum solem non habemus, ad effugandas nocturnas tenebras, laternis utimur. — SAXO. Ergo in *us* masculini generis propria vel appellativa, mobilia vel fixa, secundæ sunt declinationis. Propria, ut *Terentius Terentii; Marcus Marci*. Mobilia, ut *bonus boni; sanctus sancti*. Fixa, *campus campi, hortus horti, fumus fumi*. Et tria feminina: *hæc colus, alvus, humus*: item feminina arborum nomina secundæ sunt [declinationis], *hæc pirus, prunus, pinus, fagus fugi*, etc. Item neutra tria: *hoc vulgus, virus, pelagus*. Alia neutra in *us* finita omnia tertiæ sunt declinationis, ut *jus, juris*: [thus], *munus, pondus, corpus, pectus*. In *us* productum feminina, omnia tertiæ sunt [declinationis], et una syllaba in genitivo accrescunt: ut *salus salutis, tellus telluris*; *u* pro-
 ducta in obliquis, excepto *palus paludis, Venus Veneris*; et uno [Edit., unum] omnis generis, ut *hic et hæc et hoc vetus veteris*; et paucis communis generis, ut *hic et hæc ligus liguris; grus gruis; sus suis*: et epicœnon, *mus muris*; et uno masculino,

A ut *lepus leporis*. Igitur quartæ declinationis feminina hæc tantum sunt: *anus, manus, porticus, tribus, domus, nurus, socrus, quercus*. Quæ vero a verbis vel nominibus participialibus [*Ms.*, principalibus] veniunt, masculina sunt, et quartæ declinationis: ut *hic status, hujus status*, a sto; *hic ductus*, a duco; *consulatus*, a consule; *tribunatus*, a tribuno. Item *s* vel *x* antecedentibus *us* masculina et quartæ declinationis sunt; ut *risus, metus, sexus*. Item *penus*, et *specus* tam masculina quam feminina, et neutra. Invenitur etiam secundæ, tertiæ et quartæ declinationis. Invenitur etiam in usu: [*hic et hæc acus*] et *hoc acus, hujus aceris*, purgamentum frumenti. *Pus* et *virus* indeclinabilia sunt.

In *x* litteram, quacunque vocali vel consonante B antecedente cam, omnia tertiæ sunt declinationis, sed diversorum generum. Ut tamen breviter dicam, omnia accidentia *x* littera finita, communia sunt, ut *hic et hæc et hoc audax, aurifex, velox*. Item appellativa ad utrumque sexum hominum pertinentia communia sunt, ut *hic et hæc conjux, dux*. Quæ vero ad solos mares pertinent, masculina sunt, ut *rex*: et quæ ad solas feminas, feminina sunt, ut *pellex*. Propria masculina sunt, ut *hic Ajax, Pollux*. Item quæ una syllaba accrescunt in genitivo masculina sunt, ut *hic vertex, apex, [varix] latex, cortex, codex, pollex, calix, fornix*, et reliqua. Feminina vero sunt *hæc, fornax, silex, ilex, carex, salix, radix, cornix, flex, meretrix, cicatrix, velox*. Item omnia verbalia feminina sunt, ut *victrix, genitrix, nutritrix* [Al., *natrix*, quod et masculinum est]. Item monosyllaba omnia feminina sunt; ut *pax, lex, pix, nox* [Al., *nux*], *lux, urx, falx*: excepto *rex* et *hic grex*, et *hic et hæc dux*. In *t* finitum unum invenitur neutrum, ut *caput*: et ex eo composita, *sinciput, occiput*.

Quæ nomina in duas desinunt consonantes, si sint [Al., fiunt] accidentia, trium generum omnia, ut *hic et hæc et hoc experts, prudens, inops, cælebs, princeps, parens*. Pauca masculina, ut *Mavors, Aruns*. Pauca feminina, ut *hiems, cohors, adeps*. Monosyllaba in duas desinentia consonantes maxime feminina sunt, ut *ars, fors, gens, mors, lens, frons, pars, sors, scrobs, styps, trabs, urbs, puls*. Exceptis: *hic mons, pons, fons, dens, Mars*. In *aus*, feminina: *laus, fraus*. In *æs*, masculinum, ut *præs prædis*. Neutrum, ut *æs æris*. Vix tandem aliquando fenore me solvebam gravissimo.

FR. Sed gratissimo. Quapropter ad numeros trans-eamus. — SAXO. Fiat.

277 DE NUMERO.

FR. Numerus quid est? — SAXO. Dictionis forma, discretio quantitatis [Al., distinctionis forma, quantitas discretionis].

FR. Numeri nominum quot sunt? — SAXO. Duo. Singularis, ut *homo*. Pluralis, ut *homines*. Sed singularis numerus finitus est; pluralis infinitus est. Cum dico *homo*, certum est, unam me significasse.

Cum *homines* dico, incertum est de quot, nisi addam, decem, centum, mille, vel quotlibet : nam a duobus ad innumerabiles extenditur significatio.

FR. Quæ dictiones habent numeros? — SAXO. Quæ personas habent : id est, nomina, pronomina, verba, participia. Ut, *vir, viri. Ego lego, nos legimus. Hic legens, hi legentes*. Ideo [autem] infinita verba et impersonalia carent numero, quia non habent personas.

FR. Nunquid adverbia non habent numeros? — SAXO. Habent : sed inter accidentia adverbii numerus non ponitur : et indeclinabiles sunt numeri adverbiorum : et ad singularem et [ad] pluralem dictionem æque ponitur, ut : *ter feci, ter fecimus*.

FR. Quid tum interest inter numerorum nomina indeclinabilia et inter adverbia? — SAXO. Quod adverbia et singularibus et pluralibus similiter junguntur. Ut : *millies dixi, et millies diximus*. Nomina vero non nisi pluralibus, ut, *mille homines diximus*.

FR. Suntne aliqua nomina quæ una litteratura utrosque habent numeros? — SAXO. Sunt. Nam in prima declinatione [genitivus et dativus singulares [Ed., generis dativi singularis] una voce cum nominativo et vocativo plurali proferuntur : ut *hujus et huic poetæ*, [ut *hi et o poetæ*]. Et in omnibus hoc idem invenies declinationibus sæpissime. In secunda : ut *hujus docti et hi docti*. Tertia, *hæc cædes, et hæcædes*. Quarta, *hic fluctus et hujus fluctus : hi et hos et o fluctus : us* producta in omnibus his casibus. Quinta, ut, *hæc res, et o res : hæc et has et o res*. In pronominiibus quoque et participiis invenies voce communia, ut *illi, isti, ipsi*, dativi singularis et nominativi pluralis. In participiis mobilia omnia in eadem voce habent feminina in singulari nominativo et neutralia in plurali, ut *hæc victura femina, et hæc victura animalia*. In verbis vero nulla vox est quæ eadem possit esse in singulari numero et plurali.

FR. Unde aliqua nomina, sicut in Donato legi semper singularia sunt, et alia semper pluralia? — SAXO. Natura, vel usu. Natura, ut *propria*, quæ naturaliter individua sunt, ut *Hector, Achilles ; sol, luna, Italia, Sicilia*. Usu, ut *sanguis, pulvis, lux, vita*. Item quæ ad pondus vel mensuram pertinent, singularia sunt, ut *aurum, triticum*, etc. Similiter natura vel usu quædam sunt semper pluralia : natura, ut *Gemini, pisces*, in cælo. Usu, ut *arma, mænia, nundinæ, Kalendaræ*. Nam per omnia genera invenies quædam semper singularia, quædam semper pluralia, quæ studio brevitatis nobis prætermittenda esse reor.

DE FIGURIS.

FR. Fiat ut vis, etsi non libens, tamen consentio. Sed de figuris disputemus. Et primo dic quid sit inter figuratas dictiones et derivativas? — SAXO. Quod figuratæ dictiones aut simplices sunt, ut *magnus* ; aut composite, ut *magnanimus*. Derivativæ autem a simplici nomine derivantur, ut a *pio* pietas ; aut a composito, ut a *magnanimo* magnanimitas, quæ decomposita dicuntur. Composita [enim] intelligibilia sem-

per, [et] solubilia debent esse in integras dictiones ; sive ex integris, sive ex corruptis componantur, ut *respublica* ; ex duobus corruptis, ut, *parricida, ex parente nomine, et cædere verbo. Magnanimitas* [Edit., *magnanimus*] si dico, a *magno* et *animitate* esse compositum non potest esse, quia animitas [Ms., nimitas] intelligibile non est : ideo necesse est ut a composito, id est *magnanimo*, sit derivatum magnanimitas.

FR. Quot modis componuntur nomina? — SAXO. Quatuor. Ex duobus integris, ut *jusjurandum*. Ex duobus corruptis, ut *parricida*. Ex integro et corrupto, ut *inimicus*. Ex corrupto et integro, ut *efferus*.

FR. Cum quibus partibus componuntur nomina? — SAXO. Cum omnibus præter interjectionem. Cum nomine [Edit., nominibus], ut *paterfamilias*. Cum pronomine, ut *illiusmodi*. 278 Cum verbo, ut *Lucifer*. Cum adverbio, ut *satisfactio*. Cum participio, ut *plebiscitum*. Cum conjunctione, ut *uterque*. Cum præpositione, ut *perfidus*.

FR. A quot dictionibus componuntur nomina? — SAXO. A duabus, ut *septentrio*. A tribus, ut *inexpugnabilis*. Vel a compluribus [Ms., ab amplioribus], ut *cujuscunquemodi*.

FR. Quomodo declinantur composita nomina? — SAXO. Si ex nominativo et obliquo casu componuntur, ea parte qua nominativus casus est, declinantur [nam alter casus non declinatur], ut *hic tribunus plebis, hujus tribunus plebis, huic tribunus plebis*. Si ex duobus nominativis, utrinque declinantur, ut *hoc jusjurandum, hujus jurisjurandi, huic jurisjurando*. Sin ex duobus obliquis componuntur, manent, indeclinabilia, ut *hujusmodi, istiusmodi, ejusmodi*. Componuntur quoque singularia cum pluralibus, ut *orbis terræ et orbis terrarum*. Possent tamen hæc eadem composita etiam separata esse, si diversos accentus his dederis, ut *res publica*, vel si conjunctionem interponas, ut *tribunusque plebis*.

FR. Accentus compositæ figuræ quomodo fiunt? — SAXO. Per omnes casus et per omnes compositiones semper sub uno accentu proferuntur, ut *jusjurandum, jurisjurandi, cujuscunquemodi*. Verte te, France, ad casus, quia de figuris habes quod quæstisti.

FR. Vertam, et lætus vertam, quia placitas mihi met rationes protulisti de figuris.

DE CASIBUS.

Primo mihi explana unde casus dicatur. — SAXO. Casus utique a cadendo dicitur, quia ab hoc sensu cadit in illum, vel ab hac terminatione cadit in illam.

FR. Scio sex esse casus ; sed singulorum interpretationes velim pandere te, o Saxo. — SAXO. Bene vis. Primus nominativus, quia per ipsum nominatio fit. Iste dicitur et rectus, quia primus a natura nascitur, et ab eo facta inflexione nascuntur alii. Deinde genitivus, quia per ipsum genus significamus, ut *genus est Priami Hector*. Iste quoque appellatur possessivus, eo quod possessionem semper per ipsum significamus, ut, *Priami regnum*. Post hunc dativus est,

qui a dando dicitur, significans aliquid nos dare, ut, *do tibi illam rem*; qui et mandativus [*Ms.*, commendativus] dicitur, ut, *commendo homini illam rem*. Quarto loco est accusativus, qui et causativus, ut, *accuso hominem*. Tum vocativus, qui et salutativus vocatur [*Ms.*, saluatorius dicitur], ut *o Ænea*, et *salve Ænea!* Novissime ablativus ponitur, qui et comparativus, significans aliquid absumi vel comparari: ut, *aufero ab Hectore gladium*; et, *fortior Hectore Achilles est*.

FR. Ordinem quoque, cur sic positi sint, profer. — SAXO. Nominativus primum sibi locum usurpat, quia primum natura hunc protulit. Genitivus secundum, quia naturale vinculum generis possedit, omnesque obliquos generat. Dativus tertium, quia magis amicis convenit. Accusativus quartum, quia ad inimicos sæpius profertur. Deinde vocativus, quia imperfectior est aliis sensu: et ad secundam solummodo pertinet personam, dum alii casus ad omnes personas junguntur, ut, *ego homo sum, tu homo es, ille homo est. Mei, tui, illius hominis est. Mihi, tibi, illi homini da. Me, te, illum hominem accuso. A me, a te, ab illo homine hoc protuli*. Solus vocativus dicit: *o homo veni*. Sed ablativus, qui novissime repertus est, novissime ponitur.

FR. Num omnia nomina per omnes casus declinari possunt? — SAXO. Non possunt, quia sunt nomina quæ nominativum solum habent, et dicuntur *aptota*, ut *fas, git, pus, ir*. Sunt quæ nominativum non habent, ut, *Jovis, Jovi, Jovem, a Jove*. Sunt alia in quibus tres tantum obliqui inveniuntur; *frugi, frugem, a fruge*. Alia, in quibus duo, ut *vicem, a vice*. Alia, in quibus unus, ut *sponte, carpe*.

FR. Quot formæ casuales sunt? — SAXO. Sex sunt nomina *monoptota*, quæ una terminatione pro omni casu funguntur, ut *gummi, nequam*. Sub qua regula sunt etiam nomina litterarum et numerorum a quatuor usque ad centum. *Diptota* sunt, quæ duos casus diversos habent, ut *sors, a sorte*: vel omnes duabus tantum diversitatibus discretos, ut *cornu* omnes casus habet in brevem [*Ms.*, habent, tres in brevem u, et tres in longum u]. Alia *triptota*, qualia sunt neutra in secunda declinatione, quæ tres diversitates **279** casuum habent, ut *templum, templi, templo*, et omnia neutra pluralia per omnes declinationes, *sidera, siderum, sideribus*. Alia *tetraptota*, qualia sunt omnia in r [*Ms.*, er] desinentia secundæ declinationis, ut *puer, pueri, puero, puerum*. Alia *pentaptota*, qualia sunt masculina secundæ declinationis in us finita, ut *doctus, docti, docto, doctum, docte*. *Hexaptota* sunt, quæ sex diversos habent casus, ut est: *unus, unius, uni, unum, une, ab uno*.

FR. Ne sit tibi onerosum singulorum casuum terminationes per omnes quinque declinationes mihi exponere. — SAXO. Longiorem me facis multis interrogationibus.

FR. Quid si utiliore in necessariis regulis? — SAXO. Primæ declinationis genitivus et dativus in æ diphthongon: accusativus in am. Vocativus [similis

nominativo] et ablativus in a [longam] desinunt. Ut *hic poeta*; genitivo, *hujus poetæ*; dativo, *huic poetæ*; *hunc poetam*; o *poeta, ab hoc poeta*. Nominativus et vocativus pluralis in æ [diphthongon]. Genitivus in arum. [Accusativus in as.] Dativus et ablativus in is (nisi sit discernendi generis causa, ut *deabus, filiabus, natabus, equabus*) *hi poetæ, horum poetarum, his poetis, hos poetas, o poetæ, ab his poetis*.

Secundæ declinationis genitivus in i desinit. Dativus et ablativus in o productam. Accusativus in um, nisi sint neutra, quorum accusativus ubique sequitur suum nominativum, seu in singulari numero, seu in plurali. Vocativus similis est nominativo in illis omnibus [*Ms.*, nominibus] quæ in m vel r desinunt; si vero in ius nomina desinunt propria, vocativus in i, ut *Virgilius, Virgili* [finit]. Si [autem] nominativus in us, vocativus in e desinit: ut *hic magnus, magni, magno, magne, a magno*. Nominativus et vocativus plurales, nisi in neutro, per i finiuntur. Genitivus in orum [*Ms.*, in rum]. Dativus et ablativus in is, accusativus in os. *Hi magni, magnorum, magnis, magnos, o magni, a magnis*.

Tertiæ declinationis genitivus in is. Dativus in i. Accusativus in em; in paucis in im, ut, *turrim, sitim* [restim, puppim]: vocativus similis est nominativo. Ablativus in quibusdam per e correptam, ut: *a patre*: in quibusdam per i; ut, *Tiberi* [Ed., Liberi]. In quibusdam per e et i, ut, *a felice et felici. Hic rex, regis, regi, regem, rex, a rege*. Nominativus et accusativus [et vocativus] plurales in es productam. In paucis accusativus [*F.*, nominativus] in is, ut *turris*. Genitivus in um, in quibusdam in ium, ut *turrium*. Dativus et ablativus in bus, ut, *hi reges, regum, regibus, reges, o reges, a regibus*.

Quartæ declinationis genitivus singularis in us productam. Dativus in ui. Accusativus in um. Vocativus similis est nominativo. Ablativus in u productam. Ut, *hic senatus, hujus senatus, huic senatui, hunc senatum, o senatus, ab hoc senatu*. Nominativus et accusativus et vocativus [plurales] in us productam. Genitivus in uum. Dativus et ablativus in bus, ut, *hi senatus, horum senatum, senatibus, senatus, o senatus, a senatibus*.

Quintæ declinationis genitivus et dativus singularis in ei divisas. Accusativus in em. Vocativus similis est nominativo. Ablativus in e profertur [*Ms.*, in e productam]. Ut, *hæc res, hujus rei, rei, rem, res, a re*. Nominativus et accusativus et vocativus plurales in es. Genitivus in um [*Ms.*, in rum]. Dativus et ablativus in bus: ut *hæc res, rerum, rebus, res, o res, a rebus*. Num, France, adhuc sat habes de nomine?

FR. Sat habuissem, Saxo, si non ciniphes quæ sunt in domo magistri aures mihi quæstiunculis suis impressent. Tamen si placet transeamus ad alia. Illas quoque modo excutiam. Tu transi quo velis, sequar te quo vadis.

DE PRONOMINE.

FR. Pronomen quid est? — SAXO. Pars orationis cum casu positum [*Ms.*, posita] nominis vice, ne

saepius iteratum nomen fastidium faciat [*Ms.*, face-
ret] audienti vel legenti : et finitas recipit personas.

FR. Pronomini quot accidunt [*Ms.*, accedunt]?
— SAXO. Sex : Species, persona, genus, numerus,
figura, casus.

280 FR. Species pronominum quot sunt? — SAXO. Duæ. Quia sunt pronomina aut privativa, aut derivativa.

FR. Primitiva quot sunt? — SAXO. Octo. *Ego, tu, sui, ille, ipse, iste, hic, is.*

FR. Derivativa quot sunt? — SAXO. Septem. *Meus, tuus, suus, noster, vester, nostras, vestras.*

FR. Unde hæc [pronomina] derivantur? — SAXO. A genitivis primitivorum. A *mei* meus, a *tui* tuus : a *sui* suus : a *nostrum* noster et nostras : a *vestrum* vester et vestras. Hæc sunt quindecim pronomina in quibus nulla dubitatio est.

FR. Personæ pronominum quot sunt? — SAXO. Tres. Sed prima persona et secunda singulas habent voces, quia præsentis semper sunt inter se, ut : *ego, tu*. Tertia vero sex habet voces, quia tertiarum personarum plurimæ sunt diversitates, ut, *sui, ille, ipse, iste, hic, is*. Et tertia persona modo præsens est, ut *iste* : modo absens, ut *ille*.

DE GENERIBUS PRONOMINUM.

FR. Genera pronominum quot sunt? — SAXO. Quinque. Masculinum, ut, *hic*; femininum, ut, *hæc*; neutrum, ut, *hoc*; commune, ut, *nostras, vestras*; trium generum, ut *ego, tu*. Et omnia pronomina necesse est tria genera habere, vel in una voce confusa, ut, *ego, tu*; vel in diversis distincta terminationibus, ut *meus, mea, meum*. Quia pro uniuscujusque rei propriis accipiuntur nominibus [pronomina].

DE FIGURIS.

FR. Figuram pronominum dic. — SAXO. Sunt pronomina simplicia, ut *iste, hic*. Sunt composita, ut *istic*, quod ex *iste* et *hic* componitur. *Idem* componitur ex *is* pronomine et *demum* proverbio; et est numero commune, ut *idem vir* et *idem viri* : in masculino *i* producta, in neutro *i* correpta : et ejus femininum *eadem*. Geminatur quoque ejus compositio in neutro, et dicitur *idem idem* [*Ms.*, *identidem*], id est, *idem* et *idem*.

Componuntur pronomina cum adverbis, ut *eccum*, id est, ecce eum! *illum*, ecce illum. Et cum præpositione, sed per anastrophe, ut *mecum, tecum, secum*; et cum nomine, ut *hujusmodi, istiusmodi*.

FR. Unde est illa compositio : *egomet* et *hujusce*? — SAXO. Non est compositio, sed paragoge, id est, adjectio syllabæ. Et sunt quatuor ejusmodi adjectiones, *met, ce, te, pte*, ut, *egomet, tute, meapte, hujus-*

* Cod. ms. S. Emmerami hic ita pergit, et finit hunc articulum : « Ideo, quia quoties hoc pronomen ponitur, ostendit tertiam personam vel ipsam agere simul et pati a se, ut : *pœnitet illum sui, invidet sibi, accusat se*. Vel et ipsam agere et aliam extrinsecus in eam, ut : *rogat ut sui causa facias; petit ut sibi concedas; precatur ut se custodias*. Quod cum fit, id est, quando eadem persona et agit et patitur, vel

ce, illice, quod per apocopen profertur *illic*, ultima [syllaba] circumflexa.

DE NUMERO.

FR. Numeri pronominum quot sunt? — SAXO. Duo. Singularis, ut *iste*. Pluralis, ut *isti*.

Sunt et numero communia, ut *sui, sibi, se, a se*, quæ nominativo carent, quia si esset *hi* vel *si* nominativus, dubitationem fecisset inter *hi* aliud pronomen, et *si* conjunctionem^a. Vel quia transitio vel reciprocatio personæ in nomine non potest esse, quod *sui* semper habet : Reciprocatio, ut, *sui meminit*. Transitio, ut, *suo servo loquitur*.

DE CASIBUS.

FR. Casus pronominum profer. — SAXO. Casus pronominum sunt ut nominum, nisi quod prima persona et tertia plus quinque casibus habere non possunt, quia vocativus in eis fieri non potest, qui proprius est secundæ personæ, 281 excepto *meus* possessivum [*Ms.*, possessivo], quod *mi* facit vocativum, duas breves *e e* in [unam] *i* longam euphoniæ causa convertens. Cujus pluralis quoque vocativum habet : *o noster*.

FR. Quot formæ casuales fiunt in pronomibus? — SAXO. Sunt pronomina monoptyota, ut *eccum, ellum, mecum, tecum*. Alia triptyota, ut *sui, sibi, se, meum, tuum, suum* [Edit., *mecum, tecum, secum*]. Alia tetraptyota, *tuus, suus, illud, istud*. Alia pentaptyota, *ille, ipse, iste*. Nam sextaptyota non inveniuntur pronomina.

FR. Dum pronomina casus habent et numeros, necesse est eos habere et declinationes, quarum regulas ut edisseras flagito. — SAXO. Improbis est scrutator.

FR. Quin [*Ms.*, Quia] tu tenax es largitor. — SAXO. Quatuor sunt declinationes pronominum. Prima est quæ in tribus primitivorum personis cernitur, cujus genitivus et dativus in *i*, accusativus et ablativus in *e* productam, ut, *ego, mei, mihi, me, a me. Tu, tui, tibi, te, a te. Sui, sibi, se, a se*. Primæ et secundæ personæ plurales, nominativum et accusativum in *os*; genitivum in *um* vel in *i*; dativum et ablativum in *is*; ut *nos, nostrum* vel *nostri, nobis, nos, a nobis*. Similiter et *vos*. Tertia persona non habet nominativum, et per cæteros casus communis est numeri, *id est sui*.

FR. Unde personæ intelliguntur pronominum? — SAXO. In primis syllabis : in extremis casus et numeri. Secunda declinatio est in reliquis quinque primitivis, quorum genitivus in *ius*, dativus in *i*, desinit per tria genera : præter *huic* solum, ne *hui* interjectio putetur. Accusativus autem et ablativus

a se vel ab alia non indiget nominativo casu, sed eo cui solet jungi verbum quod actum demonstrat, id est, genitivo, vel dativo, vel accusativo, vel ablativo, quos et habet hoc pronomen. Ipsum enim verbum agentis personæ in se nominativum habet. Si enim dico : *Rogat te ut ad se venias*, sine dubio intelligis in eo quod dixi, *rogat*, simul et *ille*, qui est nominativus. »

singularis, et omnes casus plurales in masculino et neutro secundæ declinationis, nominum terminationes servat; in feminino [vero] primæ. Ut *ille, illius, illi, illum, ab illo*. Et pluraliter: *Illi, illorum, illis, illos, ab illis. Illa, illius, illi, illam, ab illa*. [Et pluraliter] *Illæ, illarum, illis, illas, ab illis. Illud, illius, illi, illud, ab illo*. [Et pluraliter] *Illa, illorum, illis, illa, ab illis*. Sic et reliqua quatuor declinantur; nisi *hic* et *hæc* et *hoc*, [quod] *c* per omnes singulares casus assumit, præter genitivum.

Tertia declinatio est pronominum in quinque derivativis, quæ secundum regulam nominum mobilium in utroque numero declinantur: in masculino et neutro secundam, in feminino primam sequens declinationem. Et sunt hæc: *meus, tuus, suus, noster, vester*.

Quarta declinatio est communium: et declinantur sicut in duobus reliquis, quæ sequuntur tertiæ declinationis nomina. Ut, *hic* et *hæc nostras, vestras*: et *hoc nostrate, vestrate; nostratis, vestratis* *.

[*Ex ms.*] **FR.** Quare non declinantur hæc pronomina: *Eccum, eccam: ellum, ellam?* — **SAXO.** Quia ex obliquo et indeclinabili parte componuntur.] Ecce habes quæ vi extorsisti.

FR. Melius est vi extorquere, quam non habere. Dic tamen de *o*, qui vocativo casui in nominibus et pronominibus et participiis jungitur; est pronomen, an non? — **SAXO.** Non est pronomen, sed adverbium vocandi vel optandi; ejusdem significationis dum dicis, *heus juvenis*, et *o juvenis*. Et nulli alii personæ potest jungi, nisi secundæ.

FR. Memor esto, dixisse te quindecim pronomina esse. Sed quid est quod Donatus inter pronomina posuit, *quis, qualis, talis, quot, tot, quotus, totus, [quantus, tantus]*? — **SAXO.** Memini me dixisse quindecim esse pronomina, in quibus nulla dubitatio esset. De istis enim quæ ponis, dubitatio est an sint pronomina, an nomina. Priscianus Latine eloquentiæ decus nomina interrogativa vel relativa vel redditiva ea omnino [*Ms.*, nomina] dicit, et pronomina negat esse posse, quia finitas personas non habent, quod proprium est pronominis cum casu juncti: sicut et alia novem nomina mobilia quidam errore seducti pronomina dicunt esse, quia pronominum declinationem habent, id est, *unus, ullus, nullus, solus, totus, alius, alter, uter, neuter*: quos multæ lectionis ratio revincit.

282 An *meus, tuus, suus*, nomina dicenda sunt; quia per omnes casus nominum sequuntur declinationem? Quantum ad puerilem nostram disputationem pertinere visum est, de pronomine habes sufficienter. Sed totum te transfer ad verbum.

FR. Placet quod habeo, licet plus indiguissem. Attamen totum me, ut suades, transferam ad

* Cod. ms. : « Quarta declinatio est in duobus reliquis, quæ sequuntur et declinantur, sicut communia nomina tertiæ declinationis; ut, *hic* et *hæc*

A inquisitiones verbi. Tu te ad responsiones para-
— **SAXO.** Faciam.

DE VERBO.

FR. Primo omnium verbi definitionem dic mihi.
— **SAXO.** Magis interrogemus magistrum, quæ sit verbi definitio secundum philosophiam

DIS. An habet, magister, juxta philosophiæ rationem hæc tam principalis pars definitionem propriam, veluti nomen [habet]? **MAC.** Habet subtilem definitionem et nobilem, et est hujusmodi: Verbum est vox significativa secundum placitum, cum tempore, definitum aliquid significans et accidens [*Edit.*, accedens].

DIS. Expone, pater, hanc nobis definitionem. — **MAC.** Dum dico, *lego*, actum significo legentis: quem actum alia Græcus significat voce; et ideo verbum secundum placitum est: *tempusque* attrahit. *Definitum*, id est, certum aliquid significat: *et accidens*; accidit enim actio vel passio homini. Sed vestram vos intrate disputationem; hæc alias. — **DIS.** Fiat ut jubes.

FR. Profer, Saxo, proprietatem verbi. — **SAXO.** Verbum est pars orationis cum temporibus et modis, sine casu, agendi vel patiendi significativum.

FR. Si verba actum vel passionem significant, unde dicuntur neutra? — **SAXO.** Non ideo quod actum vel passionem [non] significant [*Edit.*, ne significant], sed ideo quia unum horum significant. Nam activa in nostro actu alterius passionem significant, [sicut et passiva in nostra passione actum alterius significant]. Nam dum dico: *amo te, patiaris* [*Ms.*, *pateris*] actum meum, id est, quod amo te. Et dum dico: *amor a te*, patior ego actum tuum, id est, quod tu amas me. Neutra vero uniformiter significant, vel agentem; ut *ambulo, curro, prandeo*; vel patientem, ut *ardeo, veneo, vapulo*. Sed et casibus non egent, quibus activa vel passiva egent. Nam activa accusativo casui junguntur, ut *amo te*; sæpe et genitivo, ut *memor sum tui*; et dativo, ut *dico tibi*. Passiva ablativo junguntur, ut *amor a te*. Neutra absoluta sunt et per se [plenum] sensum significant, ut *vivo, spiro, pergo*.

FR. Verbo quot accidunt? — **SAXO.** Septem. Significatio, quæ et genus dicitur, tempus, modus, species, figura, persona, numerus.

Significatio verborum proprie in actione vel in passione est, quæ secundum analogiam duabus terminantur litteris, *o* et *r*. In *o* activa et neutralia. In *r* passiva, deponentia et communia. Et hæc sunt genera verborum quinque.

Activa sunt, quæ semper actum significant, ut, *amo te*. [Passiva sunt, quæ semper passionem significant, ut, *amor a te*]: tamen si quis altius consideret et in activis verbis passionem, et in passivis actionem, sicut supra diximus, inveniet. Neutra

nostras, et hoc nostrate, nostratis. Similiter et *vestras*.

uniformiter semper proferuntur, id est, aut actum **A** solum, aut passionem solum significant. Actum, ut, *manduco, curro* [Ms., *ambulo*]: passionem, ut, *vapulo a te*, [*veneo a te*]. Sunt quoque neutralia intrinsecus in seipsis habentia passionem, et non ab alio extrinsecus, ut, *rubeo, ferveo, caleo, ægroto, ruo*. Deponentia quoque unam semper habent significationem, aut activam, ut, *sequor te, præstolor te*: vel sine adfectione casus, ut, *luctor, loquor*: aut passivam, ut, *nascor a te, patior a te, mereor a te*. Communia duas habent in una voce significationes agentis et patientis, ut, *osculator te, osculor a te*.

FR. Quot modis declinantur verba. — SAXO. Duobus modis. Nam neutra activorum, deponentia et communia passivorum regulam in declinatione maxime sequuntur. Sunt præterea neutra passiva, quæ **B** in præterito perfecto et plusquamperfecto passivi declinationem habent. Et sunt hæc sola: *Audeo, ausus sum*. [*Gaudeo, gavisus sum. Soleo, solitus sum*]. *Fido, fesus sum. Fio, factus sum*: et si qua ex his componuntur. Sunt alia passivo neutra superioribus contraria: *Compereor, mereor, divertor*; faciunt enim præteritum, *comperii, merui, diverti*.

283 FR. Nunquid certas habent semper verba significationes? — SAXO. Nequaquam semper certas. Sed alia sunt quæ una voce vel conjugatione diversas habent significationes, ut *colo, pro diligo, et habito, et aro* accipitur. *Committo, pro credo et commendo. Condo, pro ædifico et celo. Gratulor pro r'audeo et gratias ago* ponitur. Sunt alia quæ cum conjugatione mutant significationem. Hæc in secunda **C** persóna discefnitur: ut *mando, mandas, a mandando; mando, mandis, a manduco*, [Ms., *mandendo*]; *fundo, fundas, a fundando; fundo, fundis, a fundendo; volo, volas, a volando; volo, vis, a voluntate* [Ms., *volendo*]. *Sero, seras, seravi; sero, seris, seri; lego, legas; et lego, legis; dico, dicas, brevis di; dico, dicis, longa di; appello et compello, compellas*, id est, clamo, acclamo; *appello, appellis*, id est, applico; *repello, compello*, id est, cogo. Hæc, France, de varia verborum significatione dicta sufficiant; nunc ad tempora curro [Ms., *curre*].

FR. Fiat. Primo dic mihi, unde dictum sit tempus? — SAXO. A temperamento. Quia omnia mortalia tempus habent.

FR. Tempora quot sunt? — SAXO. Tria secundum naturam: præteritum, ut *legi*; præsens, ut *lego*; et futurum, ut *legam*. Quadam tamen necessitate præteritum tempus in tres dividitur distantias; quia quædam sunt quæ multo ante dicimus transacta, ut *legeram*. Aliquando quædam quæ paulo ante, ut *legi heri*. Quædam inchoata [Al., inchoativa] sunt, sed nondum perfecta, ut *legebam*. Et idèo quinque tempora annumerabimus in verbis.

FR. Quid hõrum tempus [Ms., *temporum*] in verbis principalè inter cætera tènèt locum? — SAXO. Præsens, quia in ipso sumus, dum loquimur de præterito et futuro. Et a præsentì ducuntur præ-

* *Solæcophanes indulgentia sæculi illi. BASNAG.*

teritum et futurum. Quamvis itaque præsens tempus instabili motu naturaliter exsolvatur [Ms., *volvatur*], et pars ejus jam prætereat, parsque sequatur, tamen ad ordinationem [Edit., *ornationem*] diversorum gestorum tempora dividimus.

FR. Num in omnibus modis omnia tempora inveniantur? — SAXO. Nequaquam. Nam imperativus naturali necessitate non habet præteritum. Quia ea sola imperamus quæ in præsentì sunt vel in futuro. Cæterum indicativus et subjunctivus per omnia tempora currunt. Optativus quoque et infinitivus, licet confusa voce, in quibusdam tamen omnia habent tempora, ut *utinam legerem nunc et heri; et utinam legissem ante, ante, et ante quinquaginta annos*. Item *legere me volo et volebam; et legisse me volui et volueram*.

FR. An in omnibus verbis hæc quinquaria temporum divisio invenitur? — SAXO. Non. Quia sunt verba quæ rationem temporum non servant, ut inchoativa verba in omni præterito perfecto et plusquamperfecto deficiunt. Item omnia impersonalia, quæ a se nascuntur, in futuro infinitivi deficiunt, ut *pœnitere, pœnituisse*; et pleraque neutra in futuro infinitivi deficiunt, ut *horreo, horrere, horruiisse*. Nam *pœnitum ire* non dicimus, etc.

Sunt quoque verba quæ præteritum tempus non habent, nisi ex aliis sumantur [Ms., *sumatur*] verbis, ut *percutio, percussi*: ferio non habet præteritum, nisi dicas, *percussi*. Sic *statuo, statui; sisto, statui; sustollo, sustuli; et suffero, sustuli; tollo, tuli; et fero, fers, fert, tuli facit; insanio, insanivi, et fureo insanivi; cerno, crevi, et cresco, crevi facit*. Item quoque inchoativa et meditativa non solum in præterito, sed etiam in futuro infinitivi deficiunt: *tepescere, parturire*. Item verbis in *or* desinentibus desunt tempora præterita perfecta [et plusquamperfectum] et futurum conjunctivi [Ms., *subjunctivi*], sed per participia [Ms., *participium*] [præteriti temporis] et verbum substantivum *sum* declinantur, ut *amatus sum, amatus fueram, amatus ero*, etc

DE MODIS VERBORUM.

FR. Modi verborum quid [Al., *qui et quot*] sunt? — SAXO. Modi sunt diversæ inclinationes [Ms., *declinationes*] animi, varios ejus affectus demonstrantes. Et sunt quinque: *indicativus*, qui et definitivus, quo indicamus vel definimus quid agatur vel patiatur a nobis *; qui ideo primus ponitur, quia perfectus est personis et temporibus. et alii modi ex eo regulam sumunt. Vel quod ex eo participia vel nomina vel verba derivantur; ut a *duco, ducens*: a *duxi ductus*, et *dux*: a *ferveo, fervens, fervesco, fervor*.

284 Imperativus est, quo imperamus aliis, ut faciant vel patiantur. Et est per se absolutus, nec [per se] alterius indiget partis ad significandum: et ideo secundum tenet locum in modis. Et hoc orantes sæpissime utimur; ut:

Musa, mihi causas memora ...

Deinde *optativus*, per quem optamus. Qui ideo tertius in ordine ponitur, quia inferior est qui optat quam qui imperat; et adverbio optandi indiget ad complendum sensum, ut, *utinam legerem*.

Quarto loco *subjunctivus* ponitur et jure. Eget enim non modo adverbio vel conjunctione, verum etiam altero verbo, ut perfectum significet sensum. Unde et subjunctivus dicitur; ut Virgilius (*Ecl. III, 77*):

Cum faciam vitula [*Ms.*, vitulam], pro frugibus ipse
[venit].

Et omnibus aliis modis sociari potest; ut *dum legerem, scripsi*; et, *dum legam, scribe*; et, *dum legerem, utinam scriberem*.

Infinitivus est, qui et personis et numeris deficit, et eget uno ex supradictis quatuor modis, ut plenum aliquid significet, ut, *legere propero, legere propera, utinam legere properarem, cum legere properarem*.

Impersonale verbum a neutris activæ significationis vel ab activis nascitur, ut *curritur, vivitur, legitur, amatur*. Et per omnes modos et personas et tempora et numeros, junctis pronominiibus rite declinantur [*Ms.* declinatur]: *curritur a me, a te, ab illo; curritur a nobis, a vobis, ab illis*. Præterito imperfecto, *legebatur [a me]*. Præterito perfecto, *lectum est [vel lectum fuit a me]*. Præterito plusquamperfecto, *lectum erat*. Futurum, *legetur [a me]*. Sic et per alios modos.

Fr. Quid est inter impersonale et infinitivum? — **C** SAXO. [Quod] infinitiva [voluntariis] verbis junguntur; ut: *legere volo*. Impersonalia pronominiibus; ut *legitur a me*.

Fr. Quot formæ sunt impersonalium? — SAXO. — Quatuor. Aut in *tur*, aut in *at*, aut in *it*, aut in *et* exeunt: ut, *statur, restat, contingit, pudet*. Sed quæ in *et* exeunt, alia a verbis veniunt, ut *miseret*. Alia a se oriuntur, ut *pudet, pœnitet, decet*.

Fr. Quæ sunt supina et participialia? — SAXO. Quique sunt ejusmodi voces; ut: *legendi, legendo, legendum, lectum, lecta*. Quas Priscianus omnino nomina vult esse, quia temporibus carent, et personas non discernunt, et præpositionibus separatis junguntur; ut, *ad legendum vado, vel legendo venio*.

Fr. Intentus sum de specierum ratione audire maxime, quia hoc accidens verbi Donatus dimisit. — SAXO. Non dimisit, sed in formis attigit. Nam species verborum duæ sunt: una principalis, quam Donatus perfectam formam nominat; ut, *lego*. Altera derivativa, quam ille mediativam, frequentativam, vel [*Ms.*, et] inchoativam dicere voluit; ut, a *lego*, *lecturio* et *lectito*. Et a *ferveo*, *ferveo*. Et hæc, id est *inchoativa*, semper in *sco* desinunt et tertie sunt conjugationis; ut, *calesco, calescis; vesperasco, vesperascis*. Et præteritum non habent tempus, nec participia futuri temporis.

Frequentativa primæ sunt conjugationis, ut in *tito*, vel *to*, vel *so*, vel *zo* desinunt; ut, *lectito, as; dicto,*

A *as; merso, as; nexo, as; et fiunt [Ms., sunt] semper neutra [sicut et] inchoativa.*

Meditativa in *urio* desinunt et quartæ [tantum (*Ms. om. tantum*)] conjugationis sunt; ut, *lecturio, is; esurio, is*, quod ab *edo* derivatur.

Sunt aliæ quoque species derivativorum; ut, a *rideo*, *viso*, id est cupio videre; a *facio*, *facesso*; a *cipio*, *capesso*; a *lacero*, *lacesso*; ab *arceo*, *arcesso*; ab *acceo*, *accesso*. Quæ frequentativa non esse conjugatio ostendit. Sunt quoque alia per diminutionem derivativa [*Ms.*, derivata], ut a *sorbeo*, *sorbillo*; a *garrio*, *garrulo*; a *calvo*, *calvillo*. Item a nominibus derivativa fiunt; ut, a *patre*, *patrisso*; a *græco*, *græcisso*. Impersonalia quoque pene omnia ab activis [*Edit.*, adjectivis] vel neutralibus derivativa sunt; ut, a *lego*, *legitur*; a *sto*, *statur*. Inveniuntur quoque et ab adverbis verba derivari; ut a *perendie*, *perendino*; et a *cras*, *procrastino*; et ab *intus*, *intro intras*, [intravi].

285 DE FIGURIS VERBORUM.

Fr. Figuratas verborum compositiones, precor, expone. — SAXO. Sunt verba simplicia, ut *cupio, taceo*. Et [sunt] composita, [ut] *concupio, conticeo*. Sunt et decomposita, id est, a compositis derivata [*Edit.*, derivativa], ut *concupisco, conticesco*. Sunt et ex tribus partibus composita, ut *perterrifico, amplificas*. Sunt composita, quorum simplicia in usu non sunt, ut *offendo, aspicio, aperio, refragor. Fendo* [enim], et *spicio, et perio, et fragor* non reperi. Sunt quæ genus mutant in compositione: *Sperno, spernis*, activum; *aspernor, aspernaris*, deponens. [*Sentio*, neutrum; *assentior*, deponens.] *Sedeo, sedes*, neutrum; *insidior, insidiaris*, deponens; *obsideo* vero et *adsideo* activa sunt. *Eo* et *facio* neutra sunt; *adeo, subeo, perficio, conficio*, et ex eis composita activa sunt; faciunt [enim] *adeor, subeor, perficior, conficior*. Ex *facio* quoque neutro, *versificor, versificaris*, et *gratificor, gratificaris*, deponentia nascuntur. *Complecto*, activum; *amplector*, deponens. Componuntur verba cum nominibus, ut ab *amplo* et *facio, amplificor*, ex quo participium *amplificans*: et cum altero verbo, ut *calefacio*, id est, *calere facio*; vel cum adverbio, ut, *benedico*; vel cum præpositione, ut *indico, subeo*. Sed præpositionibus per compositionem junguntur semper sicut nominativo casu [*Edit.*, casui], cujus vim ubique obtinent verba per omnes personas, ut, *facio ego, facis tu, facit ille*, nisi imperativa secundæ personæ, [quæ] vocativum [*Ed.*, vocem] adsciscunt, ut *scribe, Virgili: lege, Terenti*.

DE CONJUGATIONE VERBORUM.

Fr. Ecce de figuris habeo. Sed conjugationum distantias dic mihi. Et primum, unde dicta sit conjugatio, expone. — SAXO. Conjugatio dicta est quod in unam declinationis rationem plurima conjungit verba.

FR. Conjugationes quot sunt? — **SAXO.** Apud Græcos decem [*Ms.*, decim, *non male, sed antique; unde undecim*]. Apud Latinos quatuor. Et eorum quæ in *o* prima persona desinit; sed secunda in *as* finitur, ut *amo, amas, sto, stas*, hæc prima dicitur. Et secunda in *es*, ut *moneo, mones*. Tertia in *is* brevem, ut *lego, legis*. Quarta in *is* longum [*Ms.*, longam], ut *munio, munis*. Eorum verborum, quæ in *or* prima persona finitur, et in *aris* secunda, prima est conjugatio, ut *amor, amaris, criminor, criminaris, luctor, luctaris*. Secunda in *eris* producta penultima [*Al.*, pene ultima], ut *doceor, doceris, reor, veris*. Tertia in *eris* correpta penultima, *legor, leg ris, sequor, sequeris*. Quarta in *iris* producta penultima, *munior, muniris, molior, moliris*.

FR. Num singula verba certas habent conjugationes? — **SAXO.** Sunt verba in prima persona confusa: in secunda vero sensu et [certa] conjugatione discernuntur, ut *dico, dicis, et dico, dicas; volo, ris, et volo, volas; fundo, fundas, fundo, fundis; mando, mandas, mando, mandis* [*Ms.*, *mundo, mundas, mundo, mundis*]. Sunt quedam e contrario unius significationis, sed diversæ conjugationis, ut *denso, densas, et densco, denses; strideo, strides; strido, stridis; ferveo, ferves, ([inde] fervesco, cis), ferro, ferris; crio, cies; cio, cis; dureo, dures, unde dureo et duro, duras; tueor, tueris; tuor, tueris, penultima correpta; fulgeo, fulges; fulgo, fulgis; excelleo, excelles; excello, excellis; sono, sonas; sono, sonis; uno, unas; unio, unis*.

FR. Quot modis declinantur verba? — **SAXO.** Quorum rationabiliter prima persona in *o* desinit, tribus modis declinantur, absque præterito perfecto indicativi, et imperativo et infinitivo. Nam juxta præsens tempus trium conjugationum per omnes modos et tempora declinari solent verba, nisi præscripta. Præteritum vero imperfectum et plusquamperfectum primæ conjugationis: item secundæ et tertiæ, et quartæ optativi, futurum et præsens subjunctivi [*Ms.*, subjunctivi] secundum primæ præsens tempus in ultimis litteris semper declinantur, ut *amo, amas, amat, amamus, amatis, amant; amabam, amabas, amabat, amabamus, amabatis, amabant; amaveram, amaveras, amaverat, amaveramus, amaveratis, amaverant*. Optativi, futurum et præsens subjunctivi: *Doceam, doceas, doceat, doceamus, atis, ant*. Secundum præsens tempus secundæ conjugationis **286** futuri indicativi [*Ed.*, secundum conjugationem futuri indicat]. In tertia et quarta omne præsens et præteritum optativi, et subjunctivum præteritum imperfectum longæ [*Ed.*, longam] in penultima, et plusquamperfectum in omni conjugatione, primæ quoque optativi, futurum et subjunctivum præsens (ut *legam, leges, leget, emus, etis, ent; doceo, ces, cet, emus, cetis, cent*), ^a sic declinanda sunt: *Amarem, amares, amaret, amaremus, retis, reni; amavissem, ses, set, emus, etis, sent*, quæ sunt subjunctivo et

A optativo communia. Item optativi, futurum et subjunctivi [*Ms.*, subjunctivum] præsens: *Amem, es, et, emus, etis, ent*. Secundum tertiæ conjugationis præsens et indicativi futurum, primæ et secundæ et quartæ in *eo* desinentis, et subjunctivi præteritum perfectum et futurum, nisi in tertia persona plurali, u mutant in *i*, ut *lego, legis, legit, legimus, legitis, legunt; amabo, is, it, imus, itis, unt; docebo, bis, bit, bimus, bitis, bunt*. Subjunctivi præteritum perfectum: *Amaverim, is, it, imus, itis, int*. Item: *Amavero, is, it, imus, itis, int*. Et quartæ: *Ibo, ibis, ibit, ibimus, ibitis, ibunt*. Horum autem omnium verborum, quæ bina [*Al.*, trina] distinctione a secunda persona declinantur, prima persona aut in *o*, aut in *am*, aut in *em*, aut in *im* desinit.

B **FR.** Quomodo præteritum perfectum et imperativus declinanda sunt? — **SAXO.** Omne præteritum perfectum, si juxta rationem declinatur, in *i* mittit primam personam; in secunda in *sti*, syllabam; tertiam in *it*, et pluralem numerum in *imus, in istis, in erunt* vel *ere*, longa *e*, mittit.

FR. Imperativi finales litteras deprimæ. — **SAXO.** Omne imperativum singulare primam, natura abdicante, personam non habet et vocativo casui jungitur, quia præsentis imperat in secunda persona, quæ in prima conjugatione *a* longa finitur, ut *ama*; in secunda *e* quoque longa, ut *ave* [*Ms.*, *habe*]; in tertia *e* brevis, ut *lege*; in quarta *i* longa, ut *audi*. Quæ ubique, in verbis vel nominibus, *i* in fine posita producitur. Tertia persona in prima conjugatione in *et*: in cæteris conjugationibus in *at*, ut *amet, habeat, legat, audiat*. Prima persona in numero plurali in *mus*; in secunda in *te*; tertia in *ent*, in prima conjugatione; in cæteris *ant*, ut *amemus, amate, ament; doceamus, docete, doceant, etc.*, ubique penultima primæ personæ et secundæ longa, absque tertiæ conjugationis secunda persona, quod est, *legite*. Futurum imperativi in *to* secunda persona, ut *amato, habeto, legito, audito*, longa penultima absque tertiæ conjugationis [*Ms.*, absque tertia declinatione]. Tertia persona futuri similis est ubique præsentis: tertia persona et prima pluralis numeri similis quoque est plurali præsentis. Secunda persona pluralis in *tote*, ut *amatote, habetote, legitote, auditote*. Tertia finit in *nto*, ut *amanto, docento, legunto, audiunto*.

FR. De infinitivis dic. — **SAXO.** Omne infinitivum præsens in *re*, et præteritum in *se*, et futurum in *ire* vel *esse* in omni conjugatione desinit, ut *amare, amasse, amatum ire, vel amatum esse*.

FR. Quid de quinque gerundiis [*Al.*, gerendivis] sentiendum est? — **SAXO.** Quid aliud, nisi ut prius dixi, quod omnino, secundum Priscianum, nomina sunt. Nam præpositiones separatas accusativos casus et ablativos [*Ms.*, accusativi casus et ablativi] accipiunt ut [*ad*] *amandum, in amando*, quod verbo non potest accidere.

^a *Parentesibus inclusa alio pertinere videntur.*

Fr. Quid tamen distat inter, *amandum*, *amando*, et *amatum*, *amatu*? — **Saxo.** Quod *amandum* necessitatem amoris significat; *amatum* initium amoris. Similiter *amando* in ipso amore; *amatu* pro amatione, id est, pro ipsa re accipitur.

Fr. Passivi [*Ed.*, passim] regulas pande mihi. — **Saxo.** Pandam breviter, ne prolixior sim, quam huic puerili ludo deceat (*Sic mss.*). Omne passivum ex activo [suo] sit ubique per omnes conjugationes. **O** finita vel *m* in activis tempore præsentis et præteriti imperfecto, et futuro assumunt *r* in passivis, ut [*amo*, *amor*] *amabo*, *amabor*; *amato*, *amator*; *amanto*, *amantor*; *amabam*, *amabur*; *amarem*, *amarer*; *amem*, *amer*; *legam*, *legar*, etc. Cæteræ personæ secundum prædictas regulas trium conjugationum præsentis temporis declinantur. Nam **B** secunda persona in *ris* vel in *re* desinit, tertia in *tur*; et prima in plurali in *mur*, secunda in *mini*, tertia in *ntur*. Omnium modorum præteritum [*Edit.*, præter] perfectum et plusquamperfectum et subjunctivi futurum per participium præteriti temporis, et *sum* subjectivum verbum declinatur, **287** ut *amatus sum*, vel *fui*: *amatus eram*, vel *fueram*. Optativus: *amatus essem* vel *fuissem*. Subjunctivus: *amatus sim* vel *fuerm*; *essem* vel *fuissem*. Futurum: *amatus ero* vel *fuero*. Passiva imperativi secundæ personæ præsentis [temporis] in omni conjugatione similes activis infinitivis, ut *amare*, *docere*, *legere*, *audire*, penultima longa, nisi tertia conjugatione. Tertia vero in *tur* exit, prima pluralis in *mur*, secunda in *mini*, [quod in indicativo et imperativo similiter profertur **C** (*Edit.*, quod imperativus et infinitivus similiter profertur)] in prima conjugatione. Tertia pluralis in prima, in *entur*; aliis in *antur*: et futuri temporis secunda persona in *tor*, et tertia in *tur*: et pluralis prima in *ur*, et secunda in *minor*, et tertia in *ntor*, ut *amare*, *ametur*; *amemur*, *amaminor*, *amentor*: *ametor*, *ametur*; *amemur*, *ameminor*, *amentor*. Infinitiva passiva semper in *i* præsentis temporis, ut *amari*, *doceri*, *legi*, *audiri*. Et præteritum per participium neutrale et *esse* vel *fuisse*, ut *doctum esse* vel *fuisse*. Et futurum in *iri*, ut *amatum iri*. Ecce habes, France, quod quæristi; sed tua curiositas te facit non amatum iri.

Fr. Nec tua te indivia gratum iri. — **Saxo.** Cautelone audiat qui flagellare solet. Sed prosequere cætera. **D**

Fr. Ut reor, ordo accidentium disposcit personas verborum investigare. — **Saxo.** Personæ verborum tres sunt. Prima est, quæ de seipsa loquitur et alias ostendit. Secunda, ad quam loquitur. Tertia, de qua loquitur. Nisi enim sit prima, quæ profert sermonem, aliæ esse non possunt. Et primæ quidem et secundæ verborum personæ finitæ sunt; præsentis enim demonstrant. Tertia vero infinita est, itaque eget plerumque prænomine, ut definiatur. Et prima quidem potest sibi et secundam et tertiam conjungere, ut, *ego et tu*, et *nos facimus*: *ego et ille facimus*. Secunda vero non [potest] con-

jungere sibi nisi tertiam, ut, *tu et ille facitis*. Tertia vero nec primam nec secundam, sed alteram tertiam, ut, *iste et ille faciunt*. In imperativis prima persona singularis non potest esse, quia naturaliter imperans, ab eo cui imperat dividitur. Infinita [*Ms.*, Infinitiva] quoque et impersonalia et gerundia carent naturaliter personis.

DE NUMERO.

Fr. Numerum verbis accedentem [*Ms.*, accidentem] pande. — **Saxo.** Numerus singularis, ut *lego*, pluralis, ut *legimus*, accedit verbo veluti omnibus partibus casualibus: sed in verbo sub una voce nunquam singularis et pluralis invenitur numerus sicut in cæteris partibus, ut *dies*, *res*, nominativus singularis et pluralis; *isti*, *illi*, dativus singularis et nominativus pluralis. Sciendum quoque est tibi, **O** France, quod quæcunque verba personis deficiunt, semper et numero defectiva fiunt, ut impersonalia et infinitiva. Ideo pronomibus additis assumunt personas et numeros, ut, *legitur a me*, *a nobis*: *legere te volo*, et *legere vos volo*.

Fr. Sed quia defectiva esse verba introduxisti, subito defectiva per singula accidentia opus habeo ut pandas mihi, maxime quia Donatus magister noster hæc valde obscure et breviter tetigit. — **Saxo.** Non sum tibi debitor irrationabilium, sed rationabilium, et eorum quæ regulis subiaceant. Attamen, uti scias non me invidiosum esse in te, sicut nec te fastidiosum intelligo, pandam aliqua ex illis. Tribus enim modis verba, vel [*Ms.*, velut] aliæ partes [fiunt] defectivæ; aut naturæ necessitate, aut fortunæ casu, vel differentie causa. Naturæ necessitate, ut, si velimus masculinum dicere ab eo, quod [est] nupta, *nuptus*: vel a puerpera, *puerperus*, repugnat ipsa rerum natura: vel inconsonantiæ causa; ut, si velimus a cursor *curstrix* facere femininum, sicut a victor *victrix*, inconsonum [est]. In fortunæ casu, inusitata et turpia vitantur, et quibus auctores non utuntur; quomodo a *do dor* secundum regulam dici potuit; sed quia in auctoribus non invenitur, recusamus dicere. Differentie quoque causa plurima vitantur, ut, *fero*, *fers*, *fert* per syncopam sine *i* littera in secunda et tertia persona profertur, ne si *feris*, *ferit*, dicas, a *ferio* putetur venire. Sic *edo*, *es*, *est*, et, *volo*, *vis*, *vult*, differentie causa anomalam habent litteraturam. Et *volo* naturaliter imperativo modo caret, quia imperata necessitatis sunt, non voluntatis. Sic *fac*, *duc*, *dic*, *fer*, placuit auctoribus per apocopam proferri differentie **288** causa, ne si *face*, *duce*, *dice*, *fero*, diceremus, aliud significare putaremus. Item multa non dicuntur, quia in auctoribus non inveniuntur, de quibus per singula accidentia aliqua tuæ pandam aviditati.

Nam *quæso* non habet alios modos nisi indicativum; personam primam in utroque numero, et [*quæso*] infinitivum. Item *ovet* et *infit*, non habent nisi tertiam personam; et *ovans* participium. Item *ausim*, id est, auctoritatem habeam: et *inquam*, contra ieo-

rem in prima persona proferuntur. *Salve et salvete* imperativa tantum secundam personam habent. Item, *cede* pro *da* [Ms., dic]. *Cete* [Ms., *Cedite*] pro *date*. Terentius : *Cete patri meo*, id est, *date* : Et *ave*, pro *gaude* : et *avete* pro *gaudete* secundæ personæ sunt. Item *faxo*, pro *faciam* futuri temporis est tantum indicativi modi, et facit : *faxo, faxis, faxit ; faximus, faxitis, faxunt*, id est, *facient*. Item : *facesso* et *capesso*, et *viso*, desiderativa sunt, non frequentativa, quia primæ non sunt conjugationis. *Facesso*, id est, *desidero* facere. *Capesso*, *desidero* capere. *Viso*, id est, *desidero* videre. Item *sis*, id est, *si vis* : et *sodes*, id est, *si audes*, secundæ personæ sunt. Item *foret*, pro *esset*, et *forent* pro *essent* : et *fore* pro *esse* inventur. Item *aio* et *meio* in multis deficiunt. Nam *aio, ais, ait* : et *aiis, aiunt*, facit ; in prima plurali deficit : et *ait* præteritum perfectum : sicut *meio* infinitivum *meire* facit. Sunt, quæ idem habent præsens et præteritum imperfectum [Al., perfectum], hæc sola : *odi, novi, memini, cæpi, pepigi*, hæc in imperfecto [Al., imperativo] deficiunt præter *memini*, quod *memento* et *mementote* facit ; et in futuro et infinitivo modo et in supinis, nec non in participiis, utrisque temporibus [Al., utriusque temporis] deficiunt, præter *odi*, quod [in figura composita] duo participia [præteriti temporis] facit : *exosus, perosus*. Sunt passiva quoque et deponentia, quæ in præterito deficiunt, nisi aliunde ad supplementum declinationis assumatur præteritum. Ut, *feror, ferior, tollor, poscor, urgeo* ; faciunt enim præteritum, *tatus sum, ictus sum, sublatu sum, postulatus sum, convictus sum*. Item deponentia : *vescor, fruor, medeor, liquor, reminiscor* [Edit., *remuneror*], faciunt, *pastus sum, potitus sum, medicatus sum, liquefactus sum, recordatus sum*.

Sum verbum, quod inæqualem habet declinationem, sive in simplici participio, sive in compositis præsentis temporis deficit, nisi in duobus ab eo compositis, id est, *absum* et *præsum*, quod facit, *absens* et *præsens*. *Possom, potes, postest*, mutant *s* in *t* euphoniæ causa. Et *prosum, prodes, prodest*, assumit *d*, hiatus causa devitandi. *Volo* vero et *malo* et ex eo compositum [Ms., composita], id est, magis *volo*, naturali necessitate imperativo carent, quia imperata necessitatis sunt non voluntatis, quod tamen in alio suo composito habet, id est, *nolo* ; facit enim *noli* et *nolite*.

FR. Pleniorem tamen declinationem horum quatuor verborum, ut reddas mihi, depono ; id est, *sum, fero, edo, volo*. — SAXO. Inusitata est in multis locis illorum declinatio. Attamen ut in magistrorum exemplis eorum reperitur ratio, pandam. *Sum* verbum neutrale est, quod declinatur sic : *Sum, es, est* : *Plural. Sumus, estis, sunt. Præteritum imperfect. Eram, eras, erat. Plural. Eramus, eratis, erant. Præteritum perfect. Fui, fuisti, fuit. Plural. Fuimus, fuistis, fuerunt, vel fuere. Præterit. Plusquamperfect. Fueram, fueras, fuerat. Plural. Fueramus, fueratis,*

* *Infinitivus desideratur.*

fuerant. Futuro. Ero, eris, erit. Plural. Erimus, eritis, erunt. Imperativo modo tempore præsentis, ad secundam et tertiam personam : Sis vel es, sit. Plur. Simus [estote vel] sitis, sint ; et sunt et suntote. Optativo modo tempore præsens et Præteritum imperfect. Utinam essem, esses, esset : Plural. Essemus, essetis, essent. Præterit. Perfect. et Plusquamperfect. Fuissem, fuisses, fuisset. Plural. Fuissemus, fuissetis, fuissent. Futurum. Sim, sis, sit : Plural. Simus, sitis, sint. Coniunctivo modo tempore præsentis : cum sim, sis, sit. Plural. Simus, sitis, sint. Imperfecto : Essem, esses, esset. Plural. Essemus, essetis, essent. Perfectum. Cum fuerim, fueris, fuerit. Plur. Fuerimus, fueritis, fuerint. Plusquamperfectum : Cum fuissem, fuisses, fuisset. Plural. Fuissemus, fuissetis, fuissent. Futurum. Cum fuero, fueris, fuerit. Plural. Fuerimus, fueritis, fuerint. Infinitivo modo, numero et personis, tempore præsentis : esse. Præterito : fuisse. Futuro ; esse, et ire, et fore.

289 Cujus præsens participium veteres *ens* proferrebant, unde componitur *potens*. Nam futurum magis a *fi* verbo videtur nasci. Potest tamen et a *fui* esse existimari. Sic enim declinanda sunt ex eo composita : *Prosum, adsum, desum, obsum, [intersum, præsum, supersum]*. Et ex eis [tantum] duo participia præsentis temporis [sunt], id est : *præsens* et *absens*.

Fero verbum discretionis causa per syncopen abjicit *i* in secunda et tertia persona, propter *ferio* verbum, quod *ferio, feris, ferit*, facit. *Fero, fers, fert. Plural. Ferimus, fertis, ferunt. Imperfectum. Ferebam, ferebas, ferebat. Plural. Ferebamus, ferebatis, ferebant. Præteritum perfect. Tuli, tulisti, tulit. Plural. Tulimus, tulistis, tulerunt vel tulere. Præteritum plusquamperfectum. Tuleram, tuleras, tulerat. Plur. Tuleramus, tuleratis, tulerant. Futurum. Feram, feres, feret. Plur. Feremus, feretis, ferent. Imperativus. Fer [vel] feras, ferat. Plur. Feramus, ferte, ferant. Futurum : Ferto [vel feras], ferat. Et Plur. Feramus, fertote, ferant. Optativus. [Utinam] ferrem, ferres, ferret. Plural. Ferremus, ferretis, ferrent. Plusquamperfect. Tulissem, tulisises, tulisset. Plural. Tulissemus, tulissetis, tulissent. Futurum. Feram, feras, ferat. Plural. Feramus, feratis, ferant. Coniunctivi [modi temp. præsentis] feram, feras, ferat. Plural. Feramus, feratis, ferant. Imperfectum. Ferrem, ferres, ferret. Plural. Ferremus, ferretis, ferrent. Perfect. Tulerim, tuleris, tulerit. Plur. Tulerimus, tuleritis, tulerint. Plusquamperfect. Tulissem, tulisses, tulisset. Plur. Tulissemus, tulissetis, tulissent. Futurum. Tulerero, tuleris, tulerit. Plur. Tulerimus, tuleritis, tulerint.*

* *Edo* verbum inæquale, cuius secunda et tertia persona, causa differentie, per concisionem proferuntur. *Edo, es, est. Plural. Edimus, estis, edunt. Præteritum Imperfect. Edebam, edebas, edebat.*

Plur. Edebamus, edebatis, edebant. *Præteritum A perfect.* Edi, edisti, edit. *Plur.* Edimus, edistis, ederunt vel edere. *Plusquamperfect.* Ederam, ederas, ederat. *Plural.* Ederamus, ederatis, ederant. *Futurum.* Edam, edes, edet. *Plur.* Edemus, edetis, edent. *Imperativus.* Es, edat. *Plur.* Edamus, este, edant. *Futurum.* Esto, edat, *Plural.* Edamus, estote, edant, vel edunto, eduntote. *Optativus.* Essem, esses, esset. *Plural.* Essemus, essetis, essent. [*Præterito perfecto et plusquamperfecto*]. Edissem, edisses, edisset. *Plural.* Edissemus, edissetis, edissent. [*Futuro*]. Edam, edas, edat. *Plural.* Edamus, edatis, edant. *Coniunctivo [modo]* Edam, edas, edat. *Plural.* Edamus, edatis, edant. *Essem, esses, esset. Plural.* Essemus, essetis, essent. *Ederim, ederis, ederit. Plural.* Ederimus, ederitis, ederint. *Edissem, edisses, edisset. Plural.* Edissemus, edissetis, edissent. *Edero, ederis, ederit. Plur.* Ederimus, ederitis, ederint. *Infinitivi modi tempus præsens : Esse.* Similiter præteritum, esse. *Futurum :* esum iri, vel esurum esse. *Impersonale :* Estur [*Ms.*, editur] [*Præterito imperfect.*] edebatur. [*Præterito perfect.*] esum est, vel fuit. [*Præterito plusquamperfect.*] esum erat vel fuerat. *Futurum :* edetur. *Supina :* Edendi, edendo, edendum. *Esum, esu* [*Al.*, *Essum, essu*].

Volo quoque verbum neutrale per syncopen prolatum in secunda et in tertia persona, et in imperfecto [*Ms.*, imperativo] deficit. *Volo, vis, vult. Plur.* Volumus, vultis, volunt. *Volebam, volebas, volebat. Plur.* Volebamus, volebatis, volebant. *Volui, voluisti, voluit. Plur.* Voluimus, voluistis, voluerunt, vel voluere. *Volueram, volueras, voluerat. Plural.* Volueramus, volueratis, voluerant. *Volam, voles, volet. Plur.* Volemus, voletis, volent. [*Optativo*]. *Vellem, velles, vellet. Plural.* Vellemus, velletis, velient. *Voluissem, voluisses, voluisset. Plural.* Voluissemus, voluissetis, voluissent. *Velim, velis, velit. Plural.* Velimus, velitis, velint. *Vellem, velles, vellet. Plural.* Vellemus, velletis, velient. *Voluerim, volueris, voluerit. Plur.* Voluerimus, volueritis, voluerint. *Voluissem, voluisses, voluisset. Plural.* Voluissemus, voluissetis, voluissent. *Voluero, volueris, voluerit. Plur.* Voluerimus, volueritis, voluerint. *Infinit. [modo], præsens :* Velle. *Præteritum :* voluisse. *Participium præsens :* volens.

Sic declinanda sunt : *Nolo, non vis, non vult ; nisi quod nolo imperativum habet, ut, noli, nolite.* *Malo, mavis, mavult, et reliqua.* *Immitis es in me, 290* *France.* Ecce quale onus imposuisti mihi, ducens me per aspera et spinosa. Dimitte me tandem aliquando respirare.

Fr. Dimittam, et juxta Virgilium (*Eclog.* ix, 65) :

... Ego hoc te fasce levabo.

— *Saxo.* Etsi hoc levas, timeo ne aliud imponas.

Fr. Noli timidus esse

... Labor omnia vincit
improbus.

* *Virg.* i *Georg.* 145.

— *Saxo.* Vincit : quapropter eamus viæ quod [*Ms.*, viam, quæ] restat.

DE ADVERBIO.

Fr. Tandem, *Saxo*, diu obserata ora reclude, et hucusque clausas adverbiorum regulas enuclea mihi. — *Saxo.* Faciam, *France.* Adverbium est pars orationis semper verbo cohærens : et hoc agit verbis additum, quod adjectiva nomina appellativis adjuncta. ut, *prudens homo prudenter agit, felix vir feliciter vivit.*

Fr. Adverbio quot accidunt? — *Saxo.* Tria : species, significatio, figura.

Fr. Speciem pande. — *Saxo.* Quia sunt primitiva, aut derivativa. Primitiva quidem sunt, quæ a se [ipsis] nascuntur, ut, *non, ita, ceu.* Derivativa, quæ ab aliis adverbii nascuntur, ut, a *clam*, *clanculum* : et a *prope*, *propius*. Et ab aliis partibus orationis, ut a nomine *Latinus*, Latine : *Tullius*, *Tulliane*. A verbo : a *parco*, *parcius*. A nomine et verbo : a *pede* et *tento*, *pedetentim*. A pronomine, ut a *me*, *mecum* [*Ms.*, *meatim*]. Ab *ille* et *hic*, *illic*. A præpositione, ut ab *ex*, *extra*.

Fr. Nunquid adverbium per se positum plenum potest habere sensum? — *Saxo.* Non potest, nisi verbo vel participio jungatur [*Edit.*, *legatur*], ut, *bene lego, bene legens*.

Fr. Possuntne aliæ partes pro adverbii poni? — *Saxo.* Possunt. Nam nomina per diversos casus pro adverbii ponuntur.

Fr. Da exemplum. — *Saxo.* Genitivus pro adverbio ponitur, ut *Romæ*, ut *Cicero* : *Romæ ne sit.* *Dativus :* *vesperi, sorti.* *Virgilius (Georg.* iv, 165) :

Sunt quibus ad portam [*Al.*, *portas*] cecidit custodia sorti. *Accusativus :* *Romam pergo* [vel] *Athenas.* *Tercivus :*

Quid tu, indocto, Athenas?

Ablativus. [Unde] *Virgilius (Ecl.* vii, 1) :

Forte sub arguta considerat illice Daphnia.

Fr. Quomodo discerni potest utrum nomina sint sic composita, an adverbia? — *Saxo.* Cum nomina locò adverbiorum accipiuntur, manent indeclinabilia, licet diversis jungantur casibus, ut, *sublime volans, sublime volantis, sublime volanti*, etc. Si vero nomina sunt, declinantur, ut, *hoc sublime volans, hujus sublimis volantis, huic sublimi volanti*, etc.

Fr. Num aliæ partes pro adverbii ponuntur? — *Saxo.* Ponuntur. Nam *vel* conjunctio, *et, per*, et *ex* præpositiones, pro *valde* accipiuntur, ut *Cicero* : *Vel magnum bellum*, pro *valde magnum*. *Excelsus*, pro *valde celsus*.

DE FIGURIS.

Fr. Figuræ adverbiorum quot sunt? — *Saxo.* Tres. Simplex, ut, *diu*. Composita, ut, *interdiu*. De-composita, id est, quæ a compositis derivantur, ut, ab *indocto*, *indocte*, a *misericorde*, *misericorditer*.

Fr. Significatio adverbiorum quæ est [*Ms.*, quot

species habet]? — SAXO. Significatio adverbiorum diversas species habet. Sunt enim [Ed., autem] temporalia, ut *pridem, nuper, nudius tertius*. Sunt quæ præsens tantum tempus significant, ut, *nunc, præsto*. Sunt, quæ præteritum, ut, *heri, hesterno*. Sunt, quæ futurum, ut *cras, perendie*. Sunt alia communia diversorum temporum, ut, *olim, dudum, [quondam]*. Præteriti, ut Horat. (*Sat.* 1, 1, sat. 8) :

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum.

Præsentis, ut [Virgilius (*Georg.* 11, 403)] :

Ac jam olim seras posuit cum vinea frondes.

Futurum idem Virg. (*Æn.* 11, 207) :

... Forsan et hæc olim meminisse juvabit.

Dudum : præteritum, [ut Terentius (*And.* III, iv, 3)] :

Ego dudum nonnilil veritus sum.

Præsentis [Virgilius (*Æn.* 11, 105)] :

Idque audire sat est; jam dudum sumite pœnas.

Quondam; præteritum : *Quondam fuit ista in hac republica virtus* (Cic. 1 *Catil.*, 3). Præsens Virgilius (*Æn.* 11, 367) :

Quondam etiam victis redit in præcordia virtus.

Futurum : *Tempus erit quondam* ^a. Similiter ex eo composita; *aliquando, nequando*, quæ in penultimo [*Ms.* antepenultima] accentum habent, ne duæ partes putentur. Sed *quando*, et *quomodo*, **291** *ubi, unde* [Al., unde], *qua, quo*, interrogativa accuntur; relativa gravantur per omnes syllabas : et sunt [eorum] differentiarum quatuor. *Quo* ad locum. *Ubi*, in loco. *Unde*, de loco. *Qua*, per locum. *Quando* quoque pro causalî conjunctione accipitur; Virgil. (*Æn.* 1, 265) :

Hic tibi, labor enim, quando hæc te cura remordet
(*Ms.*, momordit).

Quando pro *quomiam* posuit. Sed et alia sunt *localia* quatuor differentias habentia. Ad locum : *huc, illuc*. In loco, *hic, illic*. De loco : *hinc, illinc, inde*, et ex eo composita : *subinde, perinde, exinde, proinde*, quæ omnia penultimam [*Ms.*, antepenultimam] accunt. Per locum : *hac, illac*. Sunt quoque a *versum* et nomine et pronomine composita [*Ms.*, sunt quædam unam loci significationem habentia. Ad locum, etc.]. Ad locum : *Horsum, deorsum, sursum, sinistrorsum, dextrorsum, Italiam versum*. Et *quorsum*, id est, quo versum. Alia *dehortativa*, ut, *ne*, quod pro neque, et pro non, et pro valde accipitur. Cicero : *Ne dici quidem opus est*, pro, *neque dici*. Terent. *Ne dicam dolo*, pro, *non dicam*. Idem : *Ne illa illum haud movit*, pro, *valde illa*. Alia *confirmativa* : *profecto, scilicet, quippe, videlicet, nempe*. Inveniuntur quoque duæ partes pro his poni, ut, *quidni, cur ne, sic est, quid istic*. Alia, *jurativa*, ut, *ædopol, æcastor, [eracle], medius fidius*. Per quoque præpositio pro his accipitur, ut Virgilius (*Æn.* x, 596) :

Per te, per qui te talem genere, parentes.

Est quoque *per* confirmativum. Terentius : *Tu quo-*

^a *Virg. apud Priscianum.*

A que perparce. Sic quoque jurativum est. Virgilius (*Ecl.* ix, 30) :

Sic quoque Cynæas fugiant examina taxos.

Alia *optativa*, ut, *utinam*, quod compositum est ex uti et enim [Al., nam]. *O et si*. Virgilius : *Adsis o tandem*. Idem (*Æn.* vi, 187) :

Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat.

Alia *hortativa*, ut, *ei, aie* [Al., age]. Alia *remissiva* : *pedetentim, paulatim, sensim*. Alia *congregativa*, loci et temporis communia, ut, *simul, una*; in eodem loco et eodem tempore. Alia *discretiva*, ut, *seorsum, æcus, separatim, secreto, utrinque [divise] singillatim, bifariam, omnifariam*. Alia, *similitudinis*, ut, *cœu, quasi velut, velut, veluti, sic, sicuti, ut, uti*. Alia *ordinalia*, ut, *deinde, continuo, protinus, præterea*. Alia *intensiva*, ut, *valde, nimium, prorsus, penitus, omnino*. Alia *comparativa*, ut, *magis, minus, ocius*, quod a Græco derivatur *ὀκός*.

FR. Nunquid, quæ ab aliis derivantur, primitivorum significationem vel qualitatem servant? — SAXO. Servant utique, ut a *Tullio*, *Tulliane*; a *corpore*, corporaliter; ab *alio*, aliter; a *græco*, græce; a *viro*, viriliter.

FR. Prosequere. — SAXO. Alia sunt *numeralia*, ut, ab *uno* semel; a *duobus* his, quæ sola inæqualiter proferuntur. Cæteri vero numeri a vocibus suis faciunt adverbia, ut, a *tres*, ter; a *quatuor*, quater; et sic *decies* [*millies*]. Alia *demonstrativa*, ut, *en, ecce*: Alia *interrogativa*, ut, *cur, quare, quamobrem*. Alia *negativa*, ut, *non, haud, nunquam, minime* est, quando duæ partes pro his accipiuntur, ut, *nullo modo, nullatenus*.

FR. Nunquid adverbia, synonyma vel polyonyma possunt esse? — SAXO. Possunt. Sunt *synonyma*, id est, dum multæ voces unam rem significant; ut, *en, ecce*. Et pene in omnibus significationibus invenies. *Polyonyma*, ut, *ubi, quo, qua, quomodo*, quæ sunt infinitiva, et interrogativa et relativa. *O*, quoque diversas habet significationes. Est adverbium vocandi. Virgilius (*Æn.* 1, 528) :

O regina, novam cui condere Jupiter urbem.

Est admirandi. Juvenalis (*Sat.*, x, 157) :

O qualis facies....

D Est indignandi, ut, *O tempora! o mores!* Est et optandi. Virgilius :

Adsis o tandem (*Ms.*, tantum).

In aliis quoque multis adverbis invenies multas significationes in una eademque voce; quomodo etiam a contrario in diversis vocibus unam significationem, ut, *aliquando, olim, dudum, cito, prope* [Ed., *prope*], *celeriter, actutum*.

FR. An convenientius præponuntur adverbia, vel subponuntur? — SAXO. Manifeste aptius præponuntur, quomodo adjectiva nomina, ut, *bonus homo bene agit; fortis imperator fortiter pugnât*. Tamen præpostere inveniuntur poni multa, præter monosyllaba,

ut, *non, dum, en, cur*. Demonstrativa quoque et interrogativa et hortativa, et similitudinis, vocativa et optativa adverbium præponuntur, ut, *en, ecce, cur, quare, eia, age, ceu, quasi, heus, utnam*. En habes, France, de adverbio satis.

FR. Non satis; pausemus tamen ad horam. — SAXO. Pausemus.

DE PARTICIPIO.

292 FR. Surge, SAXO. — SAXO. Quid vis, France?

FR. Ut regulas participiorum pandas mihi velim. — SAXO. Pandam. Sed illa pars parum quid habet obscuritatis. Tamen si quid opus habes, interroga.

FR. Primo interrogandum reor, unde participium dictum sit. — SAXO. Participium dictum est, quia partem nominis partemque verbi tenet, et medium inter ea locum habet, et semper in derivatione est; quod nulla alia pars orationis habet, dum aliæ partes primitivas habent species, unde derivantur, ut, a *rege*, regalis: a *mei*, meus: a *ferveo*, fervere; a *prope*, propius: ab *ex*, extra. Participia vero semper a verbis derivantur, et comparisonem non possunt habere. Si comparantur, transeunt in nomina: ut, *amans* ab *amo* verbo veniens. Si facis *amans, amantior, amantissimus*, nomen est, carens tempore.

FR. Sed unde agnosco an nomen sit vel participium talis dictio? — SAXO. Ex casuum circumstantia. Nam participium casum sui verbi sequitur, ut, *amo illum, amans illum*. Nomen vero si fiet, casum verbalis [*Al.*, verbialis] nominis sequitur, ut, *amator illius*, sic dicimus: *amans illius*. Vides quod participium accusativo, nomen genitivo jungitur. Sed et participia tempus significant.

FR. Nunquid non quædam nomina quoque tempus significant, ut *annus, mensis, dies, hora, et alia multa*? — SAXO. Significant. Sed interest quod nomina ista nihil aliud significant, nisi ipsum tempus per se: participia itaque actionem vel passionem in quolibet tempore fieri demonstrant, non ipsum tempus: Et quod participium exsequitur casus, quos et verba, ex quibus nascuntur: et quod verborum significationes habent, et quod pro verbo ponuntur. Unde quidam participium verbum casuale nominant; quia quod verbo per se deest, id est casus, possidet in participio. Ideo in constructione per obliquos casus, ubi verbum jungi non potest, participium loco verbi substituit; ut *bonus [homo] loquebatur: boni hominis loquentis orationem audiui; bono homini loquenti respondi; bonum hominem loquentem audiui; tu bone homo loquere; a bono homine loquente didici*. [Et] ex eo nominativus et vocativus recti casus nominantur, quia per se verbis jungi possunt.

FR. Quam utilitatem habet participium in nominativo et vocativo, si sic verbi loco obliquis jungatur? — SAXO. Quod verba sine conjunctione in nominativo et vocativo conjungere potes. Nam diversa verba sine conjunctione recti [*Ms.*, recte] jungi non possunt, ut, *lego, scribo; vel doceo, discis*, non est

dicendum; sed, *lego et scribo, doceo et discis*. Si participium loco prioris verbi ponas, bene sine conjunctione profertur, ut, *legens scribo, docens discis*. Igitur participium inventum est, ut in nominativo et vocativo sine conjunctione proferatur cum alio verbo, ut, *legens doceo*, pro, *lego et doceo*: et, *legens fac*, pro, *lege et fac*, quæ positio intransitiva est. hoc est, ipsam ostendit in se manere personam. Obliqui vero casus participiorum ad hoc sunt utiles, quod non solum sine conjunctione proferuntur, sed etiam ad alias transeant personas; ut, *docentis potior, docenti respondeo, docentem audio, illo docente didici*.

FR. Quot accidunt participio [*Al.*, accidunt participiis]? — SAXO. Sex. Genus, casus ex nomine, significatio, tempus ex verbo, numerus, figura ex utroque.

FR. Quot genera habet? — SAXO. Quatuor. Masculinum, ut, *amatus*. Femininum, ut, *amata*. Neutrum, ut, *amatum*. Omnis generis, ut, *hic et hæc et hoc amans*. Nam commune duum generum et epicænomena [*Al.*, epicenon] in participio inveniri, natura ipsa prohibet. Cum enim verba, ex quibus nascuntur participia, pariter omnibus jungantur generibus, ut, *legit vir, legit femina, legit mancipium*: necessario participium, quod ex eo proficiscitur, eisdem generibus associatur. Et omne participium in *ans* vel in *ens*, præsens et præteritum imperfectum sive trium generum est; ut, *hic et hæc et hoc laudans, docens, legens, audiens*. Si vero in *us* finiuntur, præterita vel futura, mobilia sunt per tria genera, ut *amatus, amata, amatum. Amaturus, amatura, amaturum*.

FR. Casus participiorum expone mihi. — SAXO. Casus participiorum sex sunt, sicut et nominum. Nec sunt inventa participia in aliquo casu deficientia, sicut 293 nec nomina mobilia vel in duas desinentes consonantes. Quæ enim deficient, fixa sunt; ut, *fas [ditione] tabo*.

FR. Quomodo declinantur participia? — SAXO. Ad similitudinem nominum in *ens* desinentium, vel in *us* mobilibum.

FR. Tempora participiorum qualiter currunt? — SAXO. Participia conjuncta habent, sicut verba infinitiva, id est, præsens tempus [*Edit.*, præsentis temporis] et præteritum imperfectum. Item præteritum perfectum et plusquamperfectum pariter, ut: *legens scribo, legens scribebam; lectus fui, lectus fueram*.

FR. An ex omni significatione verborum omnia tempora inveniuntur in participiis? — SAXO. Nequaquam. Nam cum quinque sint verborum significationes, activa, passiva, neutra, communia, deponentia; participia ab activis quidem et neutris præsentis temporis inveniuntur et futuri; ut *amans, amaturus: stans, staturus*: sed præsentis participium et substantivum verbum *sum*, præteritum perfectum proferimus; ut, *amans fui, fuisti, fuit*, pro, *amavi, amavisti, amavit*; et sic per omnes modos in tempore præterito perfecto et plusquamperfecto. Itaque quod deest naturaliter simplici dictione, impletur

juncturae ratione. Inveniuntur tamen in quibusdam neutris participia praeiterita, ut, a *cæno* cænatus : a *prandeo* pransus : a *placeo* placitus : a *nubo* nupta : a *pateo* passus. Virgilius (*Æn.* 1, 484) :

Crinibus Iliades passis,

id est, dispersis. Fit quoque a *patior* passus : a *juro* juratus : ab *adsuesco* adsuetus : a *titubo* titubatus et talia multa ; ut, *discessus*, *interitus*, *obitus*, *occasus*, *potus*, *enectus* [Ed., *senectus*]. Neutra quoque passiva, quæ quinque sunt, trium temporum habent participia ; ut, *gaudeo*, *gaudens*, *gavisus*, *gavisurus* : *audeo*, *audens*, *ausus*, *ausurus* : *soleo*, *solens*, *solitus*, *soliturus* : *fo*, *fiens*, *factus*, *futurus* ; differentiae causa, ne si *facturus* diceretur, a *facio* verbo putaretur, quod vim activam habet, cujus passivum *fo* est. *Fido* quoque, *fidens*, *fius*, *fiurus* facit. A passiva significatione duo quoque veniunt participia, praeiteritum et futurum ; ut, *amatus*, *amandus* ; pro cujus praesenti saepe necessitatis causa auctores praeiterito uti inveniuntur. A communi verbo quatuor nascuntur participia ; et non mirum, quia activam habet significationem et passivam commune verbum. Et ideo utriusque significationis habet participia ; activæ, ut, *crimians* et *criminaturus* : passivæ, ut, *criminatus* et *criminandus*. Sed *criminatus* in utraque invenitur significatione. Sciendum est tibi, o France! quod omnia participia in *dus* desinentia eadem possunt esse et nomina.

FR. Et quomodo possum, o Saxo! scire, an sint nomina vel participia? — SAXO. Dum nomina sunt, amittunt tempora, ut olim tibi dixi : ut, *docendus sum* participium est : *ad docendam rhetoricam veni*, nomen est. A deponenti trium temporum veniunt participia ; praesentis et praeiteriti imperfecti. *sequens* : praeiteriti perfecti. et plusquamperfecti. *secutus* : futuri, *secuturus*. Sed apud antiquos ex hujusmodi verbis participia praeiteriti temporis tam activam quam passivam significationem habentia inveniuntur, ut, *meditatus*, *auxiliatus*, *amplexatus*, *adminiculatus*, utriusque significationis possunt esse.

FR. Numeros participiorum profer. — SAXO. Numeri participiorum duo sunt. Singularis, ut, *currens*. Pluralis, ut, *currentes*. Et sicut non deficiunt casibus, sic nec numeris defectiva invenies participia.

FR. Figuræ participiorum unde veniunt? — SAXO. A verbis semper, ut ab *efficio*, efficiens : ab *intelligo*, intelligens. Nam per se nunquam componitur participium, nisi prius componatur ejus verbum. Si enim ipsa componuntur per se, transeunt in nominum vim ; ut, *noceo*, *nocens* ; *innocens* nomen est, *innocentior* faciens : *sapio*, *sapiens* ; *insipiens* [*insipientior*] nomen est. Simplicia enim eorum possunt et nomina et participia esse : composita vero tantum nomina esse.

FR. Memini te dixisse omnia participia esse derivativa a verbis. Velim scire a quibus temporibus vel modis sint derivata? — SAXO. Ab indicativo modo praesentis temporis fiunt participia praesentia, et semper in *ans* vel in *ens* desinunt, ut ab *amo*, *amas*,

A *amans* : *habeo*, *habes*, habens, interposita *n* secundæ personæ ultimis litteris. In tertia et quarta conjugatione *o* conversa in *ens* fiunt participia, **294** ut, *lego*, legens ; *audio*, audiens. Praeiteriti temporis participia et futuri veniunt a supino verbo *u* finito, addita *s* in praeiterito ; *rus* in futuro : ut, *amatu*, *amatus*, *amaturus* : *cænatu*, *cænatus*, *cænaturus* : *criminate*, *criminatus*, *criminaturus* : *locutu*, *locutus*, *locuturus*. *Mortuus* solum a *morior* duo *u* habet. Passiva [Al., participia] vero futura veniunt a genitivo participii praesentis temporis, *tis* in *dus* conversa, ut, *amans*, *amantis*, *amandus*.

FR. O si voluisses colligere difficiliora verba cum praeiterito perfecto et [Ms., a] supino et participio, quam necessarium esset! — SAXO. Necessarium esset, sed modum nostri ludi excederet.

FR. Tamen aliqua profer [difficiliora verba] : cætera facilius conjicio. — SAXO. Faciam. *Amo*, *amavi*, *amatum*, *amatus*. *Necto*, *nectis*, *nectui*, *nectum*, *nectus*, et ex eo frequentativum *nexo*. Et *do*, *dedi*, *datum*, *daturus*, *a* brevi ubique. *Oro*, *oravi*, *oratum*, *oraturus*. *Seco*, *secui*, *sectum*, *secturus*. *Neco*, *nectui*, *nectum*, *necturus* : a *neco* quoque *necatium* invenitur, sed *necatus*, ferro occisus, dicitur ; *nectus* vero alio quolibet modo. *Plico* et *plicavi*, et *plicui* facit : ideo et *plicatum* et *plicitum* invenitur ; ita et ex eo composita : *explico*, *duplico*, *implico*, dupliciter proferuntur. Nam *lavi* et *cavi* et *favi* differentiae causa a longam in *au* mutant, ut, *lavtu* et *lavtus* ; *cavtu* et *cavtus* ; *favtu* et *favtus* faciunt, quia *latum*, et *catum* et *fatum* alias habent significationes. *Sto*, *stas*, *statum*, *staturum*, longa *a* cum in nominibus [Al., omnibus] ab eo derivatis ubique brevietur, ut *status*, *stabilis* : ut Lucanus (x, 240) :

. . . Quorum stata tempora flatus.

Juvo, *juvi*, *jutum*, longa *u*. Unde *adjutus*. *Sterno*, *stravi*, *stratum*, *straturus*. *Edo*, *edi*, *esum*, *esurus* ; ex quo *esurio* [*esuris*]. *Eruo*, *eruis*, *erutum*, *eruturus*. *Cio*, *civi*, *citum*, *citurus*. *Moveo*, *mori*, *motum*, *moturus*. *Sedeo*, *sedi*, *sessum*, *sessurus* ; quod geminat *s*, ne duæ partes putentur. *Foveo*, *fovi*, *fortum*, *forturus*. *Facio*, *feci*, *factum*, *facturus*.

Et observandum est tibi, o France, quod pene in omnibus verbis quæ minuunt syllabas in praeiterito perfecto, semper penultimas producunt, licet in praesenti correptæ essent.

FR. Unde hoc fit? — SAXO. Ut compensent temporibus quod deest in syllabis, ut, *sero*, *sevi*, *satum*, *saturus*, unde *sertus*. *Sino*, *sivi*, *situm*, *siturus*. *Pono*, *posui*, *positum*, *positurus*. *Lino*, *livi*, *litum*, *liturus*. *Eo*, *ivi*, *itum*, *iturus*. *Rideo*, *risi*, *risum*, *risurus*. *Video*, *vidi*, *visum*, *visurus*. *Ardeo*, *arsi*, *arsum*, *arsurus*. *Mordeo*, *momordi*, *morsum*, *morsurus*. *Pendeo*, *pependi*, *pensum*, [*pensu*] *pensurus*. *Tondeo*, *totondi*, *tonsum*, [*tonsu*] *tonsurus*. *Spondeo*, *spopondi*, *sponsum*, *sponsurus* : quod *s* in secunda amittit syllaba. *Candeo*, *studeo*, *frondeo* [Ed., *fundo*], *splendeo*. Faciunt supina : *canditum*, *studitum*, *fronditum*, *splenditum*, licet rarissime a neutris secundæ conjugatio-

nis supina vel participia invenias; ut *caleo, tepeo, horreo, rubeo, palleo*, et cætera talia. Sed non est opus tibi ut quadriformi tramite per singula verba curram. Poteris ex supinis participia intelligere vel ex participiis supina.

Fr. Fac, ut placeat tamen, ut obscuriora semper pandas. — Saxo. A *pateo, patui*, passum nascitur. *Meio, mixi*, mictum, et, *mingo, minxi*, mictum, n euphoniæ causa amittens: et inde *micturus*. *Flecto* (Ms., *flexo*), [*flexis*] *flexi*, flexus, flexurus. *Fluo, fluxi*, [*fluxum*], fluxurus. *Obsoleo, obsolevi*, obsoletum, ab *obs* et *oleo* compositum, [non] a *soleo*. A *careo*, casus, cariturus invenitur. *Habeo* [*habui*] habitum, habiturus. *Cado, cecidi*, casum, casurus. *Cedo, cessi, cessum, cessurus*. [*Fodio*] *fodi*, fossum [*fossurus*]. *Dedi*, datum; *credidi, creditum; capio, cepi, captum; cæpi, cæptum*, cujus præsens *cæpio* in usu non est; *sapivi, sapitum; peperit, partum, pariturus*, et ex eo parturio; *orior, ortus, orturus* [Al., *oriturus*]: et *morior*, mortuus: hoc solum per duo u profertur [*moriturus*]. *Quatior, quassum*, unde frequentativum, *quasso, quassas*. *Percutio, percussi, percussurus*, per duo s. *Uro, ussi, ussurus; farcio, farsa, farsum, farsurus; sarcio, sarsa, sarsum, sarsurus; potior, [potitus], potiturus; [arguo] argui, argutum, id est, convictum, arguturus. Ruo [ruis], ruitum [Ms., rutum], ruiturus; loquor, locutum, locuturus. Fruor, fructum facit, sicut, struo, structum, 295 structurus. Caluo, id est decipio, calui, calitum [Ms., calutum] secundum regulam debet facere: ex eo derivatur calumnia. *Neo, nevi, netum, neturus* [Al., *neutum, neuturus*].*

Sciendum quoque tibi est quod sæpe ea verba quæ in præterito perfecto v consonantem assumunt, in secunda et tertia persona syncopam patiantur, ut, *neo, nevi, nevisti vel nesti. Amo, amavisti, vel amasti*: et in plurali [*amavistis*], vel *amastis, [amaverunt] vel amarunt*. Illa vero quæ in præsentem v habent consonantem, non possunt in præterito syncopam pati; ut, *lavo, lavasti*; nemo dicit, *lasti* vel *lastis*, vel *larunt*. *Ico, ici, ictum, icturus*; [vel] brevis i in præsentem et præterito; [vel] longa, ut, *quievi, quieturus*. [*Liquo*] *liqui, lictu, licturus*; et ex eo, *reliqui, [relictum] relicturus*. *Vinco, vici, victurus. Cresco, crevi, cretum, creturus. Scio, scivi, scitum, sciturus*; et ex eo *scisco. Nosco, novi, notum, noturus. Ignosco, ignoturus. Pasco, pavi, pastum, pasturus. Disco, discitum, disciturus. Parco, parsu, parsurus. Paciscor, pactum, pacturus. Proficiscor, profectum, profecturus. Expergiscor, præterito, experrectus [Edit., *expergitus sum*], *experrectu, experrecturus. Nanciscor, nactus sum, nactum, nacturus*, absque n. *Pangor, pacius, pacturus. Fingor, fictus, ficturus. Tangor, tactus, takturus. Jungor, junctus, juncturus. Fungor, functus, functurus. Plangor, planetus. Angor, anctus*; præteriti participium faciunt. Sic et *ulciscor, ultus; Irascor, iratus; Defatiscor* [Ms., *deficiscor*], *defessus*, id est, fatigatus; nam a *deficio defectus* sit participium. *Comminiscor**

commentum: adipiscor adeptum. Tundo, tutudi, tunsurus. Rado, rasi, [rasum] rasurus. Credo, creditum, crediturus. Cado, casum a producta. In omni enim supino et participio præteriti temporis a producitur in penultima, exceptis datum et statum, et satum. Findo, fidi, fissum, fissurus. A comedo quoque comesum et comestum invenitur. Ostendo, ostentum vel ostensum, ostensurus. Mergo, mersum, mersurus. Tergo, tersi tersum, tersurus. Pungo, pupugi vel punxi, punctum. Ago, egi, actum, acturus. Pango, pepigi, pactum, et ex eo impingo [impegi]. Fingo, finxi, fictum. Stinguo, stinxi, stinctum; et ex eo exstinguo. Ango, [anxi] anctum, anxurus. Cogo, coegi, coactum. Veho, vexi, vectum. Psallo, psalli facit, cujus nec supinum nec participium legi. Vello, vulsi, vulsum. Pello, pepuli, pulpum. Alo, alui, alitus vel altus. Tollo, sustuli, sublaturum, sublaturus. Como, compsi, comptum, compturus. Demo, dempsi, demptum [dempturus]. Sciendum est tibi quod hujusmodi positionibus litterarum ubique inter m et tum p ponendum est.

Vomo, vomui, vomitum. Præmo, pressi, pressum, pressurus. Cano, cecini; ex eo, occino, occinui, occentum. Succino, succentum. Temno, tempesi, temptum [Al., *contempno, contempsi, contemptum*]. *Creo, crevi, cretum*; ex eo et do verbo, *credo* componitur, quasi certum do. *Lino, [lini et] livi; vel linio, litum, liturus*. Sciendum est quod tam [Ms., tamen] *litum et itum*, et ex eo composita, *obitus, præteritus, et situm, et queo, quitum*, et a *ci o, citum, a nequeo, nequitus*, corripunt penultimas, quod in aliis supinis et participiis, quæ a præteritis in vi terminantibus non invenies; ut, *amavi, amatus; movi, motus; cupivi, cupitum; nevi, netum. Rumpo, rupi, ruptum. Verro, [versi vel] verri, versum, versurus. Quæro, quæsi, quæsitum. Reor, ratus; exsero, exserui, exsertum, exserturus* [Ms., *Exero, exerui, exertum, etc.*]. *Meto, messui, messum, messurus. Mitto, misi, missum, missurus* per duo ss, cum *misi* per unum debeat scribi. *Peto, petivi, petitum, longa penultima. Tezo, texui, textum. Nexo, nexui, nexum. Farcio, farsa, fartum*; unde *fartores*: sicut a *sarcio, sarsa, sartum, sartores. Sentio, sensi, sensum. Raucio, rausi, rausum. Sepio, sepsi, septum. Venio, veni, ventum, venturus. Pario, peperit, partum, parturus. Scio, scivi, scitum, penultima ubique longa, ut *auditus, munitus, arcessitus*; nisi in prænominatis [Ms., prænotatis]. *Sepelio, sepelivi, sepultus, sepulturus. Salio, salui* [Ms., *salivi*], *saltum. Salio a sale, salivi, salsum, salsurus*; Participium quoque ex eo præteritum est, *salitus et salsus* [vel *sallus*]. *Ambio, ambivi, ambitum*; et ex eo *ambitus* nomen, correpta penultima.*

296 Fr. Cur hoc? — Saxo. Quia *ambio* ab eo verbo compositum est. Nam verbalia nomina a secunda venientia conjugatione penultimam habent brevem; ut, *habitus, monitus*. Memorandum quoque tibi est, impersonalia supinis et participiis defecisse, nisi raris; ut a *pænitet pænitens*, unde et *pænitentia*; et a *licet licentia et licitus*: et a *libet, libens*.

DE CONJUNCTIONE.

FR. Nunc ordo partium flagitat ut de conjunctione dicas. — SAXO. Conjunctio est pars orationis indeclinabilis, conjunctiva et significativa [*Ms.*, significativa], aliarum partium vim et ordinationem demonstrans.

FR. Quomodo vim et ordinationem demonstrans? — SAXO. Vim, quando aliquas res simul significat, ut, *et pius et fortis fuit Æneas*. Ordinationem, quando consequentiam aliquarum demonstrat rerum; ut, *si ambulat, movetur*; sequitur enim ambulationem motus.

FR. Quot accidunt conjunctioni? — SAXO. Tria: figura, et species, et ordo. Figura simplex, ut: *at, et, sed*. Composita, ut: *atque, etenim, sedenim*. Hæc enim ex accentu composita esse noscuntur.

FR. Da specierum quoque rationem. — SAXO. Species, quas Donatus potestatem nominat, secundum eum quinque sunt: copulativa, expletiva, causalis, disjunctiva, rationalis. Secundum Priscianum plures. Sed hæc quinque species principales sunt, aliasque in se continentes species.

FR. Pande singularum exempla specierum. — SAXO. Copulativæ sunt, quæ copulant tam verba, quam sensus, ut: *et, que, at, atque, ac, ast*. Disjunctivæ sunt, quæ quamvis dictiones jungant, sensus [*Al. sensu*] tamen disjungunt, et unum e duobus esse significant, ut: *vel, ve, ne, nec, neque, [aut]*. Expletivæ sunt quæ vel bonum vel malum explent sensum, ut: *quidem, equidem, saltem* [*Al., saltim*], *videlicet, quanquam, quamvis, quoque, autem, porro, scilicet, tamen*. Causales sunt, quæ causam antecedentem significant, ut: *doctus sum, nam legi; si sol est, jam luset*. Causa enim luminis sol est. Et sunt hæc: *Si, etsi, etiamsi, siquidem, quando, quandoquidem, quinetiam, quatenus, sin, seu, sive* [*neve*], *namque, ni, nisi* [*nisi si*], *enim, etenim, ne, sedenim, interea, quomobrem, præsertim, item, itemque, ceterum, alioquin, præterea*. Rationales sunt, quæ rationem rei reddunt, ut: *ita, itaque, quoniam, enim, etenim, enimvero, quia, quare, quapropter, quoniam, quidem, quippe, ergo, ideo* [*igitur*], *scilicet, propterea* [*videlicet*].

FR. Ordo conjunctionum in quo est? — SAXO. Quia aliæ sunt, quæ semper præponuntur, ut: *at, ast, aut, ac, vel, nec, neque, si, quia, quatenus, sin, seu, sive, ni* [*nam*]. Aliæ supponuntur, ut: *quidem, quoque, autem*. Aliæ pene omnes indifferenter et præponi et supponi possunt, ut: *ergo, igitur*. Inveniuntur quoque sæpe conjunctiones in aliarum conjunctionum potestatem transire, ut: *vel* distinctiva conjunctio pro copulativa ponitur, ut Terentius. . . *Vel rex, pro, etiam rex*. Inveniuntur quoque aliæ partes pro conjunctione poni; nomina, ut: *qua causa? qua gratia? quam ob rem?* Verbum, ut; *quamvis, et licet* pro *quanquam* Virgilius (*Æn.* xi, 348):

Dicam equidem, licet arma mihi, mortemque minetur.

^a Virg., *Ecl.* iii, 77.

A Sunt quoque conjunctiones dubitativæ, ut: *ne, nec, anne*. Virgilius (*Æn.* iii, 39; xi, 126):

Eloquar an sileam...?
Justitiæne prius mirer, belline labores?

Sunt [*Ms.*, fiunt] eadem interrogativæ, ut (*Æn.* x, 668):

Tantone me crimine dignum
Duxisti?

Fiunt et *electivæ*, quando ex diversis rebus aliquid eligitur, ut: *Dives esse volo, quam pauper*. Fiunt et *adjunctivæ*, cum verbis subjunctivis adjunguntur, ut: *si, cum, ut, dum, quatenus*. Ut: *Si venias, facio*:

Cum faciam vitula pro frugibus, ipsa venito ^a:
Ut prosit tibi, facio:

B Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem ^b;
Quatenus id libenter facio. Possunt et hæc ipsæ causales esse.

FR. Sed unde sciam ad quam speciem pertineant? — SAXO. Adjunctivæ cum dubitatione proferuntur: causales cum affirmatione, ut: *Eris doctus, si legas*.

297 Sunt, quæ diminutionem significant, ut (*Æn.* iv, 327):

Saltem, si qua mihi (*soboles*) de te suscepta fuisset.

Fiunt et *continuatæ* [*Ms.*, *continuativæ*]; ut: *si ambulat, movetur*; continuat enim ambulationem motus. Hæc et aliæ species in Prisciano reperiuntur, quæ tamen incidere possunt in prædictas quinque. Sed nunc hæc habeto de conjunctionibus.

DE PRÆPOSITIONE.

FR. Præpositio quid est? — SAXO. Pars orationis indeclinabilis.

FR. Quid habet officii? — SAXO. Ut aliis præponatur partibus vel appositione, vel compositione.

FR. Appositione quomodo? — SAXO. Quando foris apponitur dictioni; et hoc, nomine vel pronomine; casu accusativo vel ablativo, ut: *ad hominem*; vel, *ab homine*: *ad illum, ab illo*.

FR. Quomodo per compositionem? — SAXO. Quando cum aliis partibus [componitur] in unam dictionem, ut nomine [*Ms.*, nomini], per omnes casus: ut, *indoctus, indocti, indocto, indoctum, indocte, ab indocto*. Pronomini non componitur. Verbo componitur, ut, *induco, expleo*. Participio per derivationem vel consequentiam compositorum verborum, ut, *inducens, explens*. Adverbio quoque per compositionem jungitur, ut, *perinde, abhinc, deinceps*. Nam et [in] seipsa [*Ms.*, in semetipsam] per compositionem neclitur, ut, *imperitus* [*Ms.*, *imperterritus*]. Loco etiam conjunctionis causalis [*Edit.*, casualis] solet accipi, ut, *per desidiam malitiæ nascuntur*, id est, causa desidie; similiter *propter* et *ob* poni possunt.

FR. Si unquam supponuntur præpositiones? — SAXO. Etiam, sed raro. Et hoc euphoniæ causa, id est, [bonæ] sonoritatis, ut in pronomibus, *mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum*. Sed et poetica auctoritate in metris præpostere poni eas invenies,

^b Virg., *Æn.*, i, 9.

ut: *Maria omnia circum*, et ibi finalis syllaba acuitur, A ne nomen putetur.

FR. Habent præpositiones accentus per se? — SAXO. Habent acutum accentum in fine, tam apud Græcos, quam apud Latinos; qui tamen in gravem semper vertitur, quia præpositio ubique sequenti dictioni seu per appositionem, seu per compositionem adnectitur, et quasi una pars cum ea profertur. Inveniuntur quoque præpositiones in media poni dictione, ut, *qua de re, quam ob rem, qua in parte*.

FR. An omnes præpositiones componuntur? — SAXO. Quædam sunt, ut nunquam componantur, ut, *apud, erga, citra, circa, extra, infra, juxta, pene* [Al., *pone*], *prope, secundum, ultra, supra, circiter*. Quædam sunt quæ nunquam separantur, ut, *con, di, dis, re, se, an* [Ms., *an*]. Aliæ pene omnes componuntur et separantur. Et aliæ sunt quæ in compositione collisionem patiuntur a consequenti vocali, ut, *coago, coarguo, coarto, coaquo*. Aliæ sunt quæ consonantem *d* pro sequenti vocali assumunt, ut, *emo, redimo; ago, redigo; prodes, prodest*. Quædam syncopam patiuntur, ut, *supra* pro *supera*, *extra* pro *extera*, *infra* pro *infera*. Sed et diversis modis præpositiones in compositionibus alias partes corrumpunt, et ipsæ corrumpuntur, quod sæpius est. quam exemplis indigeat.

FR. Possuntne præpositiones in alias transire partes? — SAXO. Possunt.

FR. Da exempla. — SAXO. *Post*, præpositio est. Virgilius (*Georg.* III, 213) :

Post montem oppositum ;
transit in adverbium. Idem (*Æn.* I, 140) :

Post mihi non simili pœna commissa luctis.

Ante præpositio. Virg. (*Georg.* I, 125) :

Ante Jovem nulli subigebant arva coloni;
transit in adverbium :

Ante, et Triuacria tentandus remus in unda.

Sic *supra, contra, prope*, transeunt in adverbia.

FR. Si aliæ partes in præpositiones transire possunt? — SAXO. Possunt. Nam adverbia sæpe transeunt in præpositiones, ut : *pridie Kalendas*. *Pridie* hoc loco præpositio est. Subtractæ quoque nominibus quibusdam loco adverbiorum faciunt nomina accipi, ut, *domo venio*, pro, a domo. Et : *domum eo*, pro, ad domum.

FR. Separatæ præpositiones quibus casibus junguntur? — SAXO. Accusativo et ablativo.

298 FR. Accusativi præpositiones quæ sunt? — SAXO. Monosyllabæ hæ : *Ad, ob, per, post, cis, trans*. Dissyllabæ : *Apud, ante, citra, circa, erga, extra, inter, intra, juxta, prope, pone, præter, propter, ultra, usque, penes*. Trissyllabæ : *circiter, adversum, secundum*.

FR. Num singulæ certas habeant significationes? — SAXO. Non certas, sed diversas. Sed longum est earum significationes explanare.

FR. Dic tamen, et quanta brevitate possis, succin-
a Virg., *Æn.* X, 597.

ge te [Al., succingere]. — SAXO. Dicam. *Ad juxta* significat in compositione, vel appositione, ut, *ad currum*, pro, juxta currum; *ad Trojam*, pro, juxta Trojam. Significat quoque *contra*; *ad illum mihi pugna est*, hoc est, contra illum. Accipitur et *pro usque* : *ad bellum Persicum*, hoc est, usque bellum. *Ob et pro et contra et circum* significat; ut : *haudquaquam ob meritum*, id est, pro merito. *Ob unius, contra unius* : *obambulo, circumambulo*. *Per* est et localis, ut : *Per medium forum*. Est et temporalis, ut : *Per medium diem*. Est et jurandi, ut :

Per te, per qui te talem genuere parentes *.

Adverbii quoque *valde* vim obtinet [Ms., continet]. Terentius : *Perscitus puer*, id est, valde scitus. A-

negationem quoque significat in compositione, ut, *perfidus*. *Post* componitur et separatur, et locum significat. Virgilius (*Georg.* III, 213) : *Post montem oppositum*. Significat et tempus, ut, *post multum tempus*. *Cis* localem habet significationem, ut, *cis Alpinam Galliam*. Et pro *ultra* accipitur, ut, *cis definitum tempus*, hoc est, ultra. Et ex eo, *citra*. *Trans* componitur et separatur, ut, *transfero*, et *trans Padum*. Et in compositione sæpe *n* et *s* amittit, ut, *traduco, trado, trano*. Et pro *super* ponitur; ut, *transgressus*, id est, supergressus. *Apud* locum significat, ut, *apud Numantiam*. *Ante* locum et tempus significat, ut, *ante januam, ante annum*. Derivantur ex eo *antiquus, antiquarius*, nomina. *Citra* pene eandem significationem habet quam *cis*, nisi quod propriis nominibus *cis*, et appellativis *citra*, sæpius præponi solet : *cis Rhenum; cis Alpes; citra forum*. Et a *cis*, *citra* derivatur; a *citra*, *citer*, *citerior*, *citissimus*. *Circa*, loci et temporis, pro *juxta* ponitur [Ms., positum invenitur], ut *circa templum*, et *circa viginti annos*. *Circum* componitur et apponitur, ut, *circumfero, circum mare*. *Circiter* ad tempus solum pertinet, ut, *circiter Kalendas Januarias*. *Erga* non componitur, et affectum significat, ut, *bonus est erga propinquos*. *Contra* separatur et componitur : *contra adulterium*, et *contradico*. *Extra* apponitur, ut, *extra me*. *Inter*, utrumque, ut, *inter amicos, intervallum, interpres*, cujus simplex in usu non est. Et ab *in* *inter* et *intra* nascuntur; a *sub* *subter*, a *pro* *propter*, a *cis* *citra*, ab *ex* *extra*, a *præ* *præter*. *Juxta* pro *prope* ponitur, ut, *juxta te*, id est, *prope te*. *Secundum* duas habet significationes : proximitatem et æmulationem : *secundum eum sedeo*, et *secundum mores ejus vivo*. Hæc de præpositionibus accusativi casus, quæ difficiliore videbantur, dicta tibi sufficiant.

FR. Sufficiunt. Sed ad ablativum te totum fer. — SAXO. Ablativi præpositiones monosyllabæ hæ sunt : *A, ab, abs, e, ex, de, pro, præ, cum*.

FR. Quare non addidisti, *clam*? — SAXO. Quia magis adverbium est, qualitatem significans, [et] diminuitur contra præpositionum naturam; *clam, clanculum*. Et sine casu proferri potest, ut, *bona aperte facit, mala clam*.

FR. Sequere cæteras.—SAXO. Dissyllabæ : *coram*, **A** et *absque* negativa sunt, ut, *sine homine*, et, *absque palam*, *sine*, *absque*, *tenus*.

FR. Potestates singularum exponit.—SAXO. *A* et *ab* et *abs* et *e* et *ex* eadem fere significationis vim habent. Nam et locales, et temporales, et ordinales similiter inveniuntur, ut, *est a domo*, *a die*, *a te*; sic et cætera. Sed *a* et *e* sæpius consonantibus præponuntur, ut, *a templo*, *e culmine*. Alia utrumque et vocalibus et consonantibus, appositione et compositione junguntur, ut, *abito*, *ab illo*, *abduco*, *ab hora*. Et sæpe *b* euphoniæ causa in aliam mutabitur litteram; in *r*, ut, *arripio*; in *u*, ut, *aufero*; in *s*, ut, *asporto*. *Ex* quoque pro *extra* poni invenitur, ut, *excludo*, pro *extracludo* : *Exsul*, [id est], *extra solum*. Modo pro *valde* [adverbio], ut, *excelsus*, id est, *valde celsus*. Modo privativum est vel intensivum vel perfectivum, ut, *exstirpo*, *extendo*, *expleo*. *E* in compositione privativum est vel intensivum et pro *extra* accipitur, ut, *enodes trunci*, *enarro*, *educio*. Derivatur ab *abs*, *absque*. Nam *que*, quando 299 vim et significationem conjunctionis non habet, syllaba est, non pars orationis, quomodo in *ubique*, *undique*, *denique*, *itaque*, *utique*, *uterque*, *plerumque*, et ideo accentum non mutant. De prima syllaba additio syllabica est, non conjunctio, ut in pronomine *ce* et *met*, et *te*. De memorativum est, et intensivum, et privativum : *de homine*, *detraho*, *desum*. *Pro* in appositione et compositione localis [est] et temporalis : *pro templo*, *pro video*. Et loco *e* et *super*, vel *ante*, vel *ad* vel *in* accipitur : *Prominet*, [pro eminent, vel pro] *supereminet*. *Pro curia signa sociis dare*, id est, *ante curiam*. Virgil. (*Æn.* v, 500) :

Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri,

id est, ad suas vires. *Pro testimonio*, id est, in testimonium. Et pro interjectione accipitur, ut, *proh dolor*, et circumflectitur. *Præ* in appositione vel compositione invenitur, et, *ad* vel *ob* vel *super*, vel *valde* vel *ante* significat. Terent. : *Contempsit illum hic præ me*, hoc est, ad comparisonem mei. Item : *fit misera præ amore*, id est, ob amorem. *Præsideo* [id est] *supersedeo*. *Prævalidus*, valde validus. *Prædico*, ante dico. *Cum* præpositio est copulativa, ut, *cum ducibus vado*. Et nunquam componitur, quia *con* in ejus loco in compositione ponitur; ut, *concurro*, *contraho*. Et sciendum est quod *con* et *in* tunc mutant *n* in *m*, quando *b* vel *m* vel *p* sequitur, ut, *comburo*, *imbuo*, *comminus*, *immunis*, *compello*, *impello*. Tunc *n* convertunt in sequentes consonantes, quando *l* vel *r* sequitur, ut, *collido*, *illido*, *corripio*, *irruo*. *Cum* quoque postponitur quibusdam pronomibus euphoniæ causa, ut, *mecum*, *tecum*, *secum*, *nobiscum*, *vobiscum*, et antepenultima in his elevatur; aliis postposita acuitur, ut, *quocum*, *quacum*, *quicum*, *quibuscum*. *Coram* ad personas pertinet, ut, *coram me*, *te*, *se*. *Palam* ad omnia accipitur, ut, *palam omnibus*. *Sine*

^a Virg., Georg. III, 53.
^b Ibid., 402.
^c Virgil., Æneid. I, 606.

homine. Et *sine* anteposita gravatur, ut; *sine timore*. Postposita acuitur, Virgil. (*Æn.* x, 31) :

Si sine pace tua.

Tenus postponitur, ut *hactenus*, et genitivo quoque jungitur, ut :

. . . Crurum tenus a mento palearia pendent^a.

Ecce habes præpositiones.

FR. Habeo utcumque : sed non habeo utriusque casus quatuor communes. — SAXO. Quid de illis quæris, nisi quod Donatus dixit, quod accusativa sunt *in* et *sub*, dum ad locum ire aliquem : tum ablativum, cum in loco esse aliquem significant [Ms., significamus], ut, *in urbem vado*, *in urbe sum*. *Sub culmineo*, *sub culmine sum*.

FR. Hoc placet, sed plus quæro. — SAXO. Quid a me quæris, si tibi Donatus non sufficit?

FR. Non a te tanta quæsissem, si Donatus mihi sufficisset [Ms., sufficeret]. — SAXO. Nam *in*, si pro *contra* vel *ad* : et *sub*, si pro *ante* vel pro *per* ponitur, accusativo jungitur, ut, *in hostem*, hoc est, *contra hostem*. Et, *in puppin rediere rates*, pro : ad puppim.

Sub lucem exornant (Al., exportans) calathis^b,
pro, ante lucem. Et :

. Sub noctem cura recursat^c,

pro, per noctem. *In* modo in compositione privativum est, ut, *injustus*, *improbis* : modo intensivum, ut, *imprimo*, *incuso*. *Sub* est et localis, ut, *subeo*, *subpono*. *Est* et diminutivum, ut, *subrideo*, id est, paululum rideo; *subtristis*. Et in sequentem mutat *b* consonantem, si *c*, vel *f*, *g*, *m*, vel *p* sequitur, ut *succumbo*, *suffero*, *suggero*, *submitto* [Forte, *summitto*], *suppono*. *Super*, si pro *supra* ponitur, accusativum est, ut,

Sæva sedens super arma^d,

id est, supra. Si *de* vel *in* significat, ablativum est, ut :

Multa super Priamo rogitans^e.

hoc est, de Priamo. Item :

Fronde super viridi^f,

id est, in viridi. Item *subter* accusativum est, ut *subter terram*. Item ablativum, *subter densa testudine*.

D FR. Unde dicuntur quædam præpositiones loquellares? — SAXO. Quia semper in compositione loquellis, id est dictionibus, componuntur, et sunt sex : *di*, *dis*, *re*, *se an* [Ms., *am*], *con*, ut, *diduco*, *distrabo*, *recurro*, *recubo*, *amplector*, *congero* [Ms., *congre-dior*]. *Di* quidem et *dis* separativa sunt, et eandem significationem habent quomodo *ab* et *abs*. Ut, *divido*, *distrabo*. Et *dis* componitur, quando sequitur *c*, *f*, *p*, *s*, *t* et *i* loco consonantis, ut, *dicurro*, *differo*, *diffundo*, *s* in *f* mutata euphoniæ causa; *disputo*, *dissero*, *distrabo*, *disjuncto*. In aliis consonantibus *di* præponitur : *diduco*, *digero*, *diluo*, *dimittio*, *diruo*; et ubi-

^d Virgil., Æneid. I, 295.
^e Ibid., 750.
^f Virgil. Eclog. I, 84.

que di producitur, præter *dirimo*, *disertus*. Re videtur a retro per apocopam factum, sicut ipse sensus probat. Quid est respicio, nisi retro spicio: revertor, retro vertor? **300** *Se* separativa est, ut, *separo*, *sejungo*. Est et abnegativum, ut, *secus*. Et a *se*, seorsum; sicut a *de* deorsum, et a *super* sursum adverbium venit. *Am* circum vel circa significat, ut, *am-plector*, *amputo*, *ambio*: In quo etiam additio *b* consonantis fit [*Ms.*, addito *b* consonante], propter *m*. *Con* pariter significat, ut, [*coneo*], et loco cum præpositionis ponitur, ut, *concurro*, *conjungo*. Ecce habes de præpositione, quantum brevitatis disputationis sinebat.

Fr. Habeo quod placet. Sed parvum [*Al.*, parum] viæ, quod restat, peragamus [*Ms.*, pergamus]. — Saxo. Pergamus. Et tu more tuo præcede interrogando; sequar ego respondendo.

DE INTERJECTIONE.

Fr. Interjectio quid est? — Saxo. [Est pars orationis...] Heu! quid interrogas de interjectione?

* Paucula reliqua in suo ms. desiderari existimabant Canisius et Quercetanus, quæ ex aliis inss. essent restituenda. At enim eodem modo et iisdem ver-

Quantas me audisti incondita voce proferre, dum ante pedes magistri jacui?

Fr. Audivi et timui, motumque animi in exclamatione vocis intellexi. Attamen reor diversas esse interjectionum significationes, sicut diversi sunt motus animi. — Saxo. Sunt, ut dicis. Et aliæ sunt gaudii, ut, *Erax*. Aliæ risus: *Ha*, *ha*, *he*. Aliæ respuendi, ut, *Phy*, *ehoè*. Aliæ hortandi, ut, *Eia*. Aliæ illudendi, ut, *Euge*. Aliæ doloris, ut, *Væ*, *heu*, *ei*. Ut: *Hei mihi, qualis erat!* Aliæ exsecrandi, ut, *Ah!* [*Virgilius (Ecl. I, 15)*]:

. . . Ah silice in nuda connixa reliquit.

Aliæ timoris, ut, *at at*. Terent. (*Eun. IV, VIII, 18*):

At at mihi homo formidolosus es.

Aliæ admirandi, ut, *Papæ* [*Ms.*, *Pape*]. Terent. (*Eun. II, II, 48*):

Papæ! hæc super ipsam Thaidem?

Fr. Quid de accentibus earum dicis? — Saxo. Quid aliud, nisi quod incerti [sunt] et pro affectus qualitate longius et brevius, acutius et gravius incondita voce proferuntur *.

bis terminantur uterque, quo usus sum, codex, Frisingensis et Sanct-Emmeramianus.

OPUSCULUM SECUNDUM. DE ORTHOGRAPHIA.

301 MONITUM PRÆVIUM.

Beatum Alcuinum de Orthographia scripsisse disertè testatur Vita illius scriptor. Similiter Tritheimius, libro XI de Viris illustribus O. S. Ben., cap. 26, et Joannes Baleus Anglus, Cent. XI Script. Brit., inter Opera Alcuini recensent librum unum de Orthographia. Latuit vero hoc scriptum omnes etiam solertissimos bibliothecarum veterum scrutatores ad hoc usque tempus; nec quæ illius forma, methodus aut conditio esset, quisquam novit vel prodidit; adeo, ut celeberrimus Cave illud inter deperdita recensere non dubitaverit. Nos, cum vetustissimum codicem ms. bibliothecæ illustrissimæ metropolitanæ capituli Salisburgensis, numero 71 subnotatum, et circa initium sæc. IX exaratum evolventes incidere in opusculum orthographicum, inter genuinas epistolas Alcuini ibi descriptas comprehensum, opinari cœpimus id ipsum esse opusculum beati Alcuini hucusque desideratum. Nec opinio, ut confidimus, nos feellit; idem namque opusculum æque vetusta manu scriptum sub nomine *Albini magistri* ab amicis ac sodalibus nostris San-Maurianis repertum fuit in bibliotheca Regia Parisiensi, in cod. numero 4841 notato, cui cur fides non adhibeatur, nulla plane causa aut ratio succurrit. Enimvero cum certum sit ex Vita scriptore pene cœvo, Alcuinum de Orthographia scripsisse; de hac vero arte exstet in laudato codice ms. Regio ejusdem pene ætatis opusculum de Orthographia, *Albino magistro* seu Alcuino inscriptum, quis jam vel leviter hæere possit quin idem huic scriptori tanquam vero parenti sit attribuentum? Accedit quod nihil ibi reperitur quod

C stylo Alcuini aut ævo illius repugnet: quin imo multa hic inserta sunt quæ Alcuinum etiam alibi asseruit. Sic in Expositione psalmi cxviii, vers. 147 (*Tomo I, Col. 615*), ait: « Immatunitas nocturnum tempus est, quod non est maturum, id est opportunum, ut agant aliquid vigilando; quod etiam a vulgo dici solet hora importuna; » quæ verba etiam infra habentur sub litt. I. Similiter in Expositione psalmorum gradualium, v. 5 (*Col. 620*): « Incola, inquit, est, qui terram alienam colit; » quod nomen eodem modo infra sub eadem litt. I exponit: « Indigena, inquit, inde natus; incola aliunde veniens. »

His ergo rationibus persuasi, hoc de Orthographia opusculum tanquam genuinum Alcuini setum primo vulgamus ex binis codd. inss., uno Regio Parisiensi, qui tamen in fine mutilus est, ut infra sub litt. R adnotamus; altero Salisburgensi, additis lectionibus nonnunquam differentibus. Cumque Ven. Beda similiter librum de Orthographia scripserit tom. I Operum, edit. Basil. (*Patrologia tom. XC*), et Alcuinus inde nonnulla mutuaverit, non omitemus ea quæ Ven. Bedæ sunt, his [] notis distinguere. Credam librum de Orthographia, qui exstat in Anglia Cantabrigiæ in collegio Corporis Christi, relatum a Thoma Tannero, Bibl. Britannico-Hibernica, pag. 21, non esse alium quam quem hic vulgamus, cum idem habeat cum nostro initium, scilicet *Æternus, ætas per æ diphthongon*, etc. Sed illius videndi nulla nobis via patuit.

LITTERA A.

ME LEGAT ANTIQVAS VULT QUI PROFERRE LOQUELAS,
ME QUI NON SEQUITUR, VULT SINE LEGE LOQUI *.

Æternus, ætas [per æ diphthongon] *æquitas*. *αττιν*.

* Ms. Reg.:

. . . Cupiat qui scire loquelas.

Me sperneas loquitur mox sine lege Patrum.